

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია
პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის სკოლა
(ფაკულტეტი)

ფილოლოგიის მიმართულება

სადოქტორო საგანმანათლებლო პროგრამა
„ქართული ლიტერატურის ისტორია“

ხელნაწერის უფლებით

ნანა აბულაძე

მეგრული საქორწილო ზეპირსიტყვიერება

ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი ნაშრომის
სადისერტაციო მაცნე

თბილისი

2017

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის ფაკულტეტზე

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: **ამირან არაბული,**
ფილოლოგიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

ოფიციალური ოპონენტები: 1. **თეიმურაზ ჯაგოდნიშვილი,**
ფილოლოგიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი
2. **ქეთევან სიხარულიძე,**
ფილოლოგიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

დისერტაციის დაცვა შედგება 2017 წლის საათზე, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს ფილოლოგიის სექციის სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე.

მისამართი: 0162, თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზირი №53ა, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის წმიდა ილია მართალის სახელობის სხდომათა დარბაზი (IV სართული).

დისერტაციის გაცნობა შესაძლოებელია საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის სამეცნიერო ბილიოთეკაში.

სადისერტაციო მაცნე დაიგზავნა 2017 წლის

სადისერტაციო საბჭოს ფილოლოგიის სექციის სწავლული მდივანი,
ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი

ნინო მამარდაშვილი

ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

თემის აქტუალურობა

სადისერტაციო ნაშრომში შესწავლილია მეგრული საქორწილო ზეპირსიტყვიერება, რომელიც თავისი მრავალფეროვნებით, სიღრმით, არქაულობითა და ისტორიზმით უნიკალურია. ნაშრომი გვიქმნის გარკვეულ წარმოდგენას საწესჩვეულებო ხალხური პოეზიის ამ თვალსაჩინო ნაკადზე.

ხალხური შემოქმედება ერის კულტურის, მისი ძირძველი ტრადიციის წარმომჩენი ფენომენია. მასში თავმოყრილია ეროვნული მსოფლგანცდის თავისთავადობის მაუწყებელი მასალა. ამიტომაც ფოლკლორის ცოდნა საკუთარი თავის შეცნობას ნიშნავს. ფოლკლორისტიკა არის იზოლირებული სამეცნიერო დისციპლინა. როგორც ხალხური შემოქმედება დაკავშირებული მის შემქმნელთა ისტორიასა და ყოფასთან, წარმოდგენებსა და მსოფლშეგრძნებებთან, ისე მისი შემსწავლელი მეცნიერებაც გადაჯაჭვულია ადამიანის სულიერი და მატერიალური კულტურის სფეროების შემსწავლელ დარგებთან. ყველამ იცის, რომ ფოლკლორისტი ემყარება—ისტორიას, არქეოლოგიას, ეთნოგრაფიას, ლინგვისტიკას, კულტურის ისტორიას და მოვლენათა სრული კომპლექსის გათვალისწინებით აშენებს საკუთარ თეორიას. ყოველი ლექსით უზღაპარი, თქმულება, ლეგენდა, ყოველი ციკლი შუქს ჰფენს ჩვენი ისტორიის რომელიმე დიდსა და მნიშვნელოვან საფეხურს და ეს ხშირად ისეთი დოკუმენტალობით ხდება, რომ ზედმიწევნით მათემატიკურ სიზუსტეს უთანაბრდება.

თანამედროვე ჰუმანიტარულმა მეცნიერებამ, განსაკუთრებით უკანასკნელი ათწლეულების განმავლობაში, უამრავ ფაქტობრივ მასალას მოუყარა თავი, რისი საშუალებითაც შესაძლებელი ხდება ძველი კაცობრიობის ისტორიის გაგება. თანამედროვე ადამიანის ცხოვრებაში იმ უხსოვარი დროიდან შემორჩენილია: ენა, ჰანგი, წარმოდგენები, ტრადიციები და წეს-ჩვეულებები.

პოეტურ ფოლკლორს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მეცნიერული თვალსაზრისითაც, ვინაიდან თითოეულ ხალხსა და ერს პოეტური შემოქმედების პირველი ნაბიჯები ფოლკლორის სახით გადაუდგამს. დიდი ხნის განმავლობაში, სანამ დამწერლობა გაჩნდებოდა, ის

ერთადერთი მხატვრული შემოქმედება იყო. ლიტერატურამდელი მრავალი ათასი წლის შემცველი ეპოქა არ იყო მოკლებული მხატვრულ შემოქმედებას. როგორც მიხეილ ჩიქოვანი აღნიშნავს, „ფოლკლორი ხანგრძლივი შემოქმედების ნაყოფია, იგი იქმნებოდა თაობების მიერ საუკუნეთა განმავლობაში. ქართული ზეპირსიტყვიერება თავისი უმდიდრესი ფონდით ჩამოყალიბებულია არაერთ დროს, , ერთი პირის ან რომელიმე ერთი კლასის მიერ, არამედ შექმნილია ისტორიის მანძილზე მთელი საზოგადოების მიერ “.

ზეპირსიტყვიერება იძლევა სინამდვილის მხატვრულ ასახვას, ქართული ფოლკლორიც ამას გვიმტკიცებს ძველი და ახალი დროის ზეპირსიტყვიერების მრავალი ნიმუშით. ბუნებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების მოვლენები არ არიან ერთმანეთისგან იზოლირებულნი, მოწყვეტილნი. ფოლკლორული მოვლენების შესწავლისას მოვლენათა ურთიერთკავშირის განპირობებულობის ჩვენებასთან ერთად საჭიროა კვლევა-ძიების წარმოება მათი მოძრაობის, ცვლილების, განვითარების თვალსაზრისით. ზეპირსიტყვიერება მისი შემოქმედი ხალხის ისტორიასთან ერთად უნდა იქნას შესწავლილი. ფოლკლორი ყოფიერების, რწმენისა და სამეურნეო ცხოვრების ბაზაზე წარმოიშობა, ამიტომ მისი შესწავლა საზოგადოებისგან მოწყვეტით არ შეიძლება.

ხალხურ ლექს–სიმღერებში არა მარტო ადრინდელი რწმენები და წარმოდგენები, არამედ ადამიანთა ყოველდღიური ყოფა, მათი სატიკივარი, აწმყო და მომავალი, ეთიკური და ესთეტიკური იდეალებიც პოულობს გამოხატულებას. ამ მხრივ ეს, რა თქმა უნდა, ცალკეული ხალხის თავისებური ისტორიაა. ამიტომაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და აქვს ზეპირსიტყვიერების ნიმუშების შეკრებას.

მეგრული ზეპირსიტყვიერების ნიმუშები შეკრიბეს და გამოაქვეყნეს ალ. ცაგარელმა *Мингрельские этюды*, 1880 ; ი. ყიფშიძემ, *Грамматика мингрельского (иверского) языка*, 1914; შ. ბერიძემ, *მეგრულ (ივერიული) ენა*, 1920 ; მ. ხუბუამ, *მეგრული ტექსტები*, 1937; მეგრული სასიმღერო ტექსტები და მცირე ჟანრის ზოგიერთი ნიმუში გამოქვეყნდა „მასალათა კრებულის მე–10 და მე–18 ტომებში. ამ კრებულის სხვა ტომებში იბეჭდებოდა საინტერესო

მითოლოგიური თქმულებები, ზღაპრები და გადმოცემები.

გამოქვეყნდა მონოგრაფიები: ა. ცანავა, ქართული ზეპირ-სიტყვიერების საკითხები (მეგრული მასალების მიხედვით), თბ., 1970; მისივე – ქართული საისტორიო ზეპირსიტყვიერების საკითხები (მეგრული მასალების მიხედვით), თბ., 1971. ქართული ხალხური სიტყვიერება, მეგრული ტექსტები (ქართული თარგმანითურთ), ტ., II, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი, შენიშვნები და გამოკვლევები დაურთეს კ. დანელიამ და ა. ცანავამ, თბ., 1991.

საინტერესოა ასევე პოეტური ნიმუშების კრებული, ქართული ხალხური პოეზიის მასალები (მეგრული ნიმუშები), რომლებიც გამოსაცემად მოამზადა კ. სამუშიამ, რედაქტორი ა. ცანავა, თბ., 1971, კ. სამუშია, ქართული ხალხური პოეზიის საკითხები, მეგრული ნიმუშები, 1979; მისივე – ქართული ზეპირსიტყვიერება, მეგრული ნიმუშები, თბ., 1990, მისივე – ძველი კოლხური (მეგრული) ლექს-სიმღერები, ზუგდიდი, 2001. მ. კვირტია, კვიმატი (ლექსები, ფუნაგორიალური წერილები, ფოლკლორი და ეთნოგრაფია, ტოპონიმისა და მიკროტოპონიმები,., იხ. 2001. ქართველური ხალხური სიტყვიერება (ჩხოროწყუს რაიონი), წიგნი გამოსაცემად მოამზადა ამირან ლომთაძემ, თბ., 2016. მნიშვნელოვანია აკაკი შანიძის მიერ ჩაწერილი და გამოქვეყნებული „ეკური ქალვაჟიანი“ (ლიტერატურული ძიებანი, ტ., XI, იხ. 1958), ტ. გუდავა, ქართული ხალხური სიტყვიერება, მეგრული ტექსტები, თბ., 1975.

კვლევის ძირითადი მიზანი და ამოცანები

ნაშრომის მიზანი იყო გაგვეანალიზებინა და შეგვეფასებინა ქართული ფოლკლორის მნიშვნელოვანი და მრავალშრიანი ნაწილი – მეგრული საქორწილო ზეპირსიტყვიერება; მითოსური, წარმართული და ქრისტიანული მოდელების მხატვრულ ვერსიად გარდაქმნის პროცესი, რომელთა გამოყენების არეალი მოიცავს არა მარტო სამეგრელოს, არამედ საქართველოს ყველა კუთხეს, გარკვეული სახეცვლილებებით. საინტერესოა საქორწილო ზეპირსიტყვიერების ის ნიმუშები, რომლებიც წარმოადგენენ პარადიგმულ სტრუქტურებს, რომლებშიც აისახა საწესჩვეულებო ფოლკლორის ეგზისტენციალური

და სოციოკულტურული სტატუსი.

საკვალიფიკაციო ნაშრომში წამოჭრილი საკითხების კვლევისას გამოიკვეთა, რომ სამეგრელოს პოეტურ ფოლკლორში დასტურდება ყველა ის ჟანრი, რომელიც დამახასიათებელია, საერთოდ, ქართული ხალხური პოეტური შემოქმედებისათვის.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე და ძირითადი შედეგები

ქართული ფოლკლორის ძირითადი ფონდი შედარებით გვიან, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან არის ჩაწერილი, რის გამოც ფოლკლორულმა მასალამ ჩვენამდე ძირითადად ფრაგმენტულად მოაღწია. სწორედ ამიტომაც აუცილებელი მისი შესწავლა და კვლევა.

ნაშრომის მნიშვნელობა გამოიკვეთა კვლევის პროცესში: მან გამოავლინა მეგრული საქორწილო ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებისა და მოდელების კულტურული ფუნქცია, მათი როლი პიროვნული და ეროვნული იდენტიფიკაციის პროცესში, ასევე, ეთნოკულტურის ტრადიციული ტექსტის მოწესრიგებაში.

კვლევის თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძვლები

კვლევის პროცესში გამოყენებულ იქნა სემიოლოგიური მეთოდოლოგია (ზეპირსიტყვიერი ტექსტები განვიხილეთ, როგორც ესთეტიკური სისტემები, რომლებიც ცხადყოფენ ეროვნულ, მენტალურ მოდელებსა და სტრუქტურებს) და ყველა ის ლიტერატურათმცოდნეობითი მეთოდი, რომელიც ხელს შეგვიწყობდა მეგრული საქორწილო ზეპირსიტყვიერი ნიმუშების მხატვრული ხატების მნიშვნელობათა სრული სპექტრის წარმოჩენაში.

ნაშრომის თეორიული ღირებულება

ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით, მეგრული საქორწილო ტრადიცია ჯერ არქანჯელო ლამბერტიმ (სამეგრელოს აღწერა, თბ., 1938), შემდეგ თ. სახოკიამ (ეთნოგრაფიული ნაწერები, თბ., 1956) და ს. მაკალათიამ (სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბ., 1941) აღწერეს და დაახასიათეს. თ. სახოკია მიუთითებს, რომ ქართველ ტომთა შორის, სვანების, ფშაველებისა და ხევსურების შემდეგ,

მეგრელებს ჩვენს დღემდე შემოუნახავთ საქორწილო ჩვეულებანი... თავიანთის ძველბურთი სიწმინდითა და ხელშეუხებლობით“.

სამეგრელო მთელი თავისი ისტორიის განმავლობაში იყო და არის ერთიანი საქართველოს ხერხემალი და მისი ორგანული, განუყოფელი ნაწილი, რომლის უაღრესად საინტერესო ფოლკლორული მასალა ჯერ კიდევ არაა ჯეროვნად შესწავლილი. ვფიქრობთ, რომ ჩვენი ნაშრომი ნაწილობრივ მაინც შეავსებს ამ ხარვეზს და გარკვეულ წარმოდგენას შექმნის მეგრულ საქორწილო ზეპირსიტყვიერებაზე.

ნაშრომის პრაქტიკული მნიშვნელობა

სადისერტაციო ნაშრომის ფარგლებში ჩატარებულმა კვლევამ საშუალება მოგვცა წარმოგვეჩინა მეგრული საქორწილო ზეპირსიტყვიერების ნიმუშების უნიკალურობა; გვეჩვენებინა, დროთა განმავლობაში როგორ იწარჩუნებდნენ ისინი თავიანთ პარადიგმულ სტრუქტურებს, ეთნოკულტურის ელემენტებსა და მოდელებს.

ნაშრომი დაეხმარება ფილოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტებს (ბაკალავრებს, მაგისტრანტებს, დოქტორანტებს), მეცნიერებსა და მკვლევრებს, რომელნიც დაინტერესებული არიან ქართული ფოლკლორით, კერძოდ, მეგრული საქორწილო ზეპირსიტყვიერებით.

სტრუქტურა და მოცულობა

სადისერტაციო ნაშრომი მოიცავს კომპიუტერზე ნაბეჭდ 162 გვერდს. ნაშრომში დასმულმა პრობლემებმა და საკვლევი მასალის თავისებურებამ განსაზღვრა დისერტაციის სტრუქტურა, რომელიც შედგება შესავლისა და ექვსი თავისაგან. მოითვლის ასევე ქვეთავებს, დასკვნას, ანოტაციებს ქართულ და ინგლისურ ენებზე. ნაშრომს თან ერთვის გამოყებული ლიტერატურის სია.

თავი 1 - ნიშნობის საკითხი მეგრულ პოეტურ ფოლკლორში.

1.1 აკვანში ნიშნობა.

1.2 ნიშნობის სიმბოლიკა.

თავი 2 – „გინიძირაფა“ ანუსაცოლის გასინჯვა (ფშავ-ხევსურული „დაკვლევა“) და მეგრული ზეპირსიტყვიერება.

თავი 3 - ჯვრისწერის ცერემონიალი და მასთან დაკავშირებული ლექს - სიმღერები.

თავი 4 - ხელოვნური დანათესავების ზოგიერთი ასპექტი და ფოლკლორი.

თავი 5 - დიარა ანუ საქორწილო ლხინი და მასთან დაკავშირებული ლექს - სიმღერები სამეგრელოში.

თავი 6 - ოჯახისა და ქორწინების უძველესი ფორმების ზოგიერთი საკითხისათვის მეგრულ პოეტურ ფოლკლორში.

6.1. „პირველი ღამის უფლების“ კვალი მეგრულ ზეპირსიტყვიერებაში.

6.2. მოტაცება.

6.3. პატარძლის წყალზე გაყვანა.

ნაშრომის ძირითადი შინაარსი

შესავალში წარმოდგენილია ნაშრომის ძირითადი მიზნები და აქტუალობა; ნაშრომის მეცნიერული სიახლე და მეთოდოლოგიური საფუძვლები; ნაჩვენებია სადისერტაციო ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული ღირებულება, საკვლევი თემისთვის განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი საკითხები.

თავი I

ნიშნობის საკითხი მეგრულ პოეტურ ფოლკლორში

პოეზიის სინკრეტული ხასიათი არსად ისე არ ჩანს, როგორც ქართულ საწესჩვეულებო ლექსებში. საწესჩვეულებო პოეზია რამდენიმე ნაწილად იყოფა. უმნიშვნელოვანეს მასში კალენდარული და საყოფაცხოვრებო ლექსები შეადგენენ. წეს-ჩვეულების განხილვას ამ ნაშრომში დამხმარე ფუნქცია აქვს, მას მივმართავთ იმ შემთხვევაში, როცა ამგვარი ანალიზი შუქს ჰფენს ფოლკლორული ძეგლის ბუნებას, მაშასადამე, ხელს გვიწყობს ნაწარმოების გაგებაში. ფოლკლორისტის ეთნოგრაფიული დაკვირვებანი ყოველთვის ზეპირსიტყვიერების ტრადიციულობით არის განსაზღვრული. ქართველურ ტომთა

პოეტურ შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მეგრულ ლექსებსა და სიმღერებს, რომლებიც ზოგადქართული ფოლკლორის შემადგენელი ნაწილია.

ნიშნობა, როგორც საყოფაცხოვრებო მოვლენა, მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს როგორც მეგრულ ფოლკლორულ ძეგლებში, ასევე, ზოგადად, ქართველი ხალხის პოეტურ შემოქმედებაში.

ნიშნობა ქორწილის წინამავალი პერიოდია, რასაც განმსაზღვრელი ადგილი უჭირავს წყვილთა დაქორწინების საქმეში.

ნიშნობა საქორწილო რიტუალის მეტად მნიშვნელოვანი ეტაპია, რომელზედაც დამოკიდებულია წყვილთა მომავალ ბედში. ჩვეულების სახელწოდება შანუა (ნიშნობა) – ნიშანუა (ნიშნის დადება) ნიშნავს ნიშნის დადებას რომელსამე საგანზე (სულიერსა თუ უსულოზე). საქორწილო ცერემონიაში ნიშანუა ნიშნავს რაიმე ნიშნის დადებას გასათხოვარ ქალზე, რომელიც ითვლება იმის კუთვნილებად, ვინც ეს ნიშანი დაადო, „ვის სახელსაც ის ახლა ატარებს, ვინც ახალ პატრონად გაუხდა და გარეშე კაცს მისი დაპატრონება არ შეუძლია“, აღნიშნავს თ. სახოკია. ამგვარივე უფლება ჩანს მეგრელთა მეორე ჩვეულებაში, რომელიც იხმარება მეტყველებაში: როცა ტყეში ესა თუ ის ხე მოეწონება გლეხს და რომლის ტანზე რაიმე პირობითი ნიშანია ცულით გაკეთებული, ეს ხე ითვლება იმის საკუთრებად, ვინც ეს ნიშანი დაადო და მეზობელს მისი დაპატრონება ჩაეთვლება საკუთრების ელემენტარული უფლების დარღვევად. ქალის დანიშვნის დროს უპირატესობა ეძლევა ვერცხლის ნივთს. ამისთვის ძველად, ჩვეულებრივ, ხმარობდნენ ქარვას, მარჯნის კრიალოსანს, ოქროს ან ვერცხლის ფულს.

1.1 აკვანში ნიშნობა

აკვანში დანიშვნა წარმოადგენდა ნიშნობის საკმაოდ გავრცელებულ ფორმას, რომელიც განსაკუთრებით შემორჩა საქართველოს მთის მოსახლეობის ყოფით სინამდვილეს. იგი საყოველთაოდ დამკვიდრებული ტრადიცია ყოფილა არა მარტო საქართველოში, არამედ მთელ კავკასიაში. აღნიშნული ჩვეულება ცნობილი იყო საზოგადოების როგორც მაღალი, ასევე დაბალი ფენებისათვის, თანაც იმდენად გავრცელებული, რომ რუის–

ურბნისის მსოფლიო კრებაზეც კი დღის წესრიგში მდგარა ამ ტრადიციის საკითხი.

აჭარასა და მესხეთ-ჯავახეთში იგი „ბეშიქიარდმას“ სახელით იყო ცნობილი, სამეგრელოში იგივე წესი „ონწემ იკოდგუმათი“ იხსენიება, ამავე მიზნით თუშეთში „მუცლად შთანთქმა“, ხოლო ფშავლებში „მუცლად დაქორწინება“ სცოდნიათ.

აკვანში დანიშნვის წესს ძველად მთიულებიც მისდევდნენ, მაგრამ ყველაზე ნათლად ეს ჩვეულება ხევმა, ხევსურეთმა, მთის რაჭამ, სამეგრელომ და სვანეთმა შემოგვინახა. აღნიშნული ჩვეულება აღწერილია ეთნოგრაფიულ-ისტორიულ ლიტერატურაში. ამ წესის არსებობას ლიტერატურული ძეგლებიც გვიდასტურებენ, მაგალითად, „ზოგან ხოჭიჭნი დანიშნენ...“ წერს ი. ბატონიშვილი.

სამეგრელოში „ონწემ-იკოდგუმას“ აღწერს ს. მაკალათია. ამას აწყობდნენ იმ შემთხვევაში, როდესაც ქალ-ვაჟის მშობლებს ერთმანეთის ხატრი და სიყვარული ჰქონდათ და სურდათ დანათესავება. მაშინ ვაჟის მშობლები ბავშვს მოიყვანდნენ ქალის ოჯახში, ორივე აკვანს ერთად დადგამდნენ და იტყოდნენ : „იყავით ბედნიერი ცოლ-ქმარიო და ღმერთმა ერთმანეთს მზესა და მთვარესავით შეგაბერთო“. დასასრულს ბავშვების მშობლები ქალის აკვანზე ჩამოკიდებდნენ სანიშნოდ რაიმე სამკაულს და ამ დღიდან ქალი ითვლებოდა ვაჟის საცოლედ. როცა ორივე გაიზრდებოდა და ასაკში ჩადგებოდა, მაშინ მათ დააქორწინებდნენ. პირობის დარღვევა და უარის თქმა არ შეიძლებოდა, ეს გამოიწვევდა ამ ორ ოჯახს შორის მტრობასა და შურისძიებას.

ამ ტრადიციამ თავისი კვალი ზეპირსიტყვიერებასაც დააჩნია. მიხ. ჩიქოვანმა შოთა რუსთაველის პოემა „ვეფხისტყაოსანთან“ ხალხური „ტარიელიანის“ შედარების შედეგად დაასკვნა, რომ რუსთაველი „არ იცნობს ამ მოვლენას... ტარიელიანში იგი უსათუოდ სახალხო მთქმელის წვლილს უნდა შეადგენდეს, ადგილობრივ ყოფაზე დამყარებულს“.

საველე მუშაობის დროს ჩაწერილი ზეპირსიტყვიერების ნიმუში, ვფიქრობ, ამ ტრადიციის აღმნიშვნელია:

ამდღა ონწეს – იკოდგუნა დღეს აკვანში დანიშნავენ

ბაგრატი დო ანეტაში,
იჲ კათაშ შაყარუა
თინეფიში აკოკათაფაში

ბაგრატსა და ანეტას.
იქნება ხალხის თავშეყრა
მათი შეერთების
(აღსანიშნავად),

ათე საქმეს ირნერო
ლორონთი დოხვამანსია.

ამ საქმეს ყოველნაირად
ღმერთი დალოცავს.

აკვანში დანიშვნის ტრადიციაზე, როგორც ზოგადკავკასიურ მოვლენაზე, მიგვანიშნებს ნართული ეპოსიც. როგორც ტექსტიდან ჩანს, ნართების გმირი სოსლანი აკვანშივე ყოფილა დანიშნული მზის ასულ აცირუხზე: „ხომ იცი, სოსლან, რომ შენ საცოლედ აკვანშივე დავნიშნეთ მზის ასული აცირუხი“ – ეუბნება თავის ვაჟს სანათა.

სვანეთში ყოფილა შემთხვევა, როდესაც ბავშვის პატრონები ბავშვის დაბადებამდეც კი შეთანხმებულან იმის შესახებ, რომ თუ ქალ-ვაჟი დაებადებოდათ, ისინი დაექორწინებინათ, თუ ორივე ვაჟი იქნებოდა – დაემშობილებინათ.

ბავშვის დაბადებამდე დანიშვნაზე შეთანხმებას ჰქონდა ადგილი, როგორც ამას შ. ინალ-იფა ამტკიცებს, აფხაზეთში.

აკვანში ნიშნობის პარალელურად, ხევში ფართოდ მოქმედებდა მცირეწლოვან ბავშვთა დანიშვნის წესი, რომელსაც შემდეგში შენაცვლება მცირეწლოვანბავშვთა დანიშვნა. მცირეწლოვანთა დანიშვნის წესის შესრულება კვლავ მშობლების სურვილსა და გადაწყვეტილებაზე ყოფილა დამოკიდებული.

მსგავსად აკვანში ნიშნობისა, მცირეწლოვანთა დანიშვნისათვის დამახასიათებელი არ ყოფილა ურვადზე წინასწარ შეთანხმება, მაგრამ ეს იმ შემთხვევაში, როდესაც ახლო მეგობრები გამოთქვამდნენ დამოყვრების, თავიანთი შვილების დაქორწინების სურვილს. სხვა შემთხვევაში ნიშანდობლივი ჩანს ურვადზე წინასწარ მოლაპარაკება–მორიგების წესი ვაჟის მამის მიერ გაგზავნილ შუაგაცსა და ქალის მამას შორის. ურვადზე შეუთანხმებლობის შემთხვევაში ნიშნობის მოწყობა შეუძლებელი იყო.

1.2 ნიშნობის სიმბოლიკა

შესასწავლ საკითხთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია ნიშნობის

სიმბოლიკის გარკვევა. აღსანიშნავია, რომ ქალი დანიშნულად მხოლოდ სანიშნის გადაცემის შემდეგ ითვლება. ქალის დასანიშნ საშუალებად კი საზოგადოების განვითარების გარკვეულ საფეხურზე სხვადასხვა საგანს იყენებდნენ.

ფოლკლორული მასალა უხვად ასახავს იმ წეს-ჩვეულებებს, რომლებმაც წარუშლელი კვალი დატოვეს საზოგადოებრივი აზროვნების განვითარების ისტორიაში. კერძოდ, ვეხებით ნიშნობის სიმბოლიკას, რომელიც გარკვეული პერიოდის განმავლობაში არსებობდა და დღესაც სახეცვლილი განაგრძობს არსებობას.

სამეგრელოშიც ფიქსირდება ტყვიით ნიშნობის მაგალითი. საველე მუშაობის დროს ინფორმატორმა ლულა მიქავა-შონიამ მოგვაწოდა ინფორმაცია, რომ მისი ქალიშვილობის დროს ნიშნობა ხდებოდა ტყვიით, ქუდით და ისრით (მთქმელი ლულა ესტატეს ასული მიქავა-შონია, სოფ. ტყაია, 2005წ).

დანიშვნის მიზნით ტყვიის გაცვლაც სცოდნიათ. ამ შემთხვევაშიც „პირის გამტეხი“ სასტიკად ისჯებოდა. თუ ქალი უარს ეტყოდა, ვაჟი თავყრილობის დროს საჯაროდ გამოაცხადებდა: მან სიტყვა გატეხა და თუ ვინმეს თავი არ მოსძულებია, უფლება არა აქვს ამ ქალზე იქორწინოსო. ამასთან, იგი ცდილობდა ქალისათვის რაიმე ნივთი ან ტანსაცმელი დაეხია, ან წაერთმია. ამას უწოდებდნენ „დაკივლებას“. „დაკივლებულ“ ქალს კი ძნელად თუ ვინმე ითხოვდა.

სამეგრელოში ქალის დანიშვნის მიზნით ვაჟის მამა ან ბიძა ქალს ცეკვის დროს ქუდს ესროდა – „ქუდიშ-ფაჩუა“ და იგი მის დანიშნულად ითვლებოდა. თუ ქალის მშობლები ამაზე უარს იტყოდნენ, მაშინ მათ აჯარიმებდნენ და ეტყოდნენ: „ქუდი მოხვდა და არ მოგვეყვებო“. ასეთი ქალი ვერ გათხოვდებოდა, რადგანაც იგი დანიშნულად ითვლებოდა და იტყოდნენ „ნაქომონჯუენია“ ე. ი. ქმარნაყოლიაო. რესპოდენტის, მ.ჯალაღონიას ხატოვანი გამონათქვამი-გოგოს ქუდი ესროლე, თუ არ წაიქცა, „გასათხოვარია“ – კიდევ ერთხელ ადასტურებს ქუდით დანიშვნის ჩვეულებას.

ქალის დასანიშნ საშუალებათაგან ზეპირსიტყვიერებას შემორჩა ყვავილით, ვაშლით, მათრახით, ისრით, ბეჭდით, ცხვრისახოცით, სიმინდით დანიშვნის ჩვეულების კვალი. ნიშნობის თითოეული სახე საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა საფეხურის ანაბეჭდს

ატარებს. ამ თვალსაზრისით ევოლუციური ხაზი თითქმის ყველა მომენტში შეინიშნება.

საველე მუშაობის დროს ჩავიწერეთ ზეპირსიტყვიერი მასალა, რომელიც ეხმიანება ქალის მათრახით დანიშვნას:

ქარწყეჟო მუთარე	ხედავ, მუთარე [*]
ჩქინი ძღაბი დუშანუნა,	ჩვენი გოგო დაუნიშნავთ,
სუმარს მართახ ქუმკუტებუ	სტუმარს მათრახი

დაუტოვებია

დო თეში მიდუკვანწუნია	და ისე წაბრძანებულა,
ველუდათ მარებელს	ველოდოთ მაჭანკალს,
ამბეშ დუმაკვანწალსია.	ამბის მომწესრიგებელს.

ნიშნობის საშუალებად მიჩნეულია ასევე ვაშლი და ყვავილი. ამ ჩვეულების წყობილსიტყვაობას ამჩნევია:

გასათხოვარი ქალი ვარ,
ნენა არ მიპირებდა,
ლამაზ ბიჭებს რომ შევხედავ,
გული ამიტირდება.
სათამაშო ვაშლი მქონდა,
შენკენ გადმომივარდა,
თუ შენ ჩემი არ გახდები,
ფესვიც ამოგივარდა.

ვაჟი ქალის ხელს ხელში იღებს, რათა საჯაროდ გამოხატოს ის, რასაც დანიშვნა ეწოდება:

თითზედ შეაცვას ბეჭედი, გამორჩეული თვალია,
მუხლს უდვას ვაშლი მურასა, ნატიფად განათალია.
თითზე ბეჭდის გაკეთება სიმბოლურ ნიშანს წარმოადგენს.
ვფიქრობთ, მეგრული პოეტური ნიმუშიც ამ ფაქტს ეხმიანება:
ცირა, მუშენი რე მაწვალენქინ გოგო, რატომ მაწვალე,
ლორონთ შურო ვარწანსო, ღვთის შიში არ გაგაჩნია,
კითშა თე ბეჭედი გაიკეთე თითზე ბეჭედი
დო ხაცეცო მოლეწკანტალია. და პატარძლად წამოზრძანდი.

საგულისხმოა რესპოდენტის მიერ მოწოდებული მასალა,

* მუთარე– მეუღლის ტაბუირებული სახელი (ქობალია 2010:489)

რომელსაც პოეტური ტექსტიც ახლავს. სამეგრელოში სცოდნიათ ნადის მოწვევა სიმინდის დარჩევის დროს. ძირითადად იწვევდნენ ახალგაზრდა გოგო-ბიჭებს. მოგვყავს პოეტური ტექსტი:

პილაქ თოლი გიორშუ	პილამ თვალი დაადგა,
სანიშნოთ სიმინდ ქაათუ,	დასანიშნად სიმინდი ესროლა,
ენა ნოდიქ ქოძირუნი	ეს ნადმა რომ დაინახა,
იუ ძიცაქ დო ტკარჩალქ.	მოჰყვა სიცილ-კისკისს.

ტექსტიდან ნათლად ჩანს, რომ სიმინდი გამოყენებულია ქალის დასანიშნ საშუალებად. სიმინდის ტაროების დარჩევის დროს ნადი მღეროდა: „ოჩემ ხვე და ხვარიელი“.

საქორწილო ურთიერთობაში „ხელისდაკვრით“ დაწინდვა დანიშნულ ქალზე დამწინდველის უფლების აღიარებას ნიშნავდა. ხელის დადებით ქალის დაწინდვა დასტურდება არა მხოლოდ სამურზაყანოში, არამედ საქართველოს სხვა რეგიონებსა და კავკასიის არაერთი ხალხის საქორწილო ურთიერთობის სფეროშიც. ცნობილია, რომ ხევსურეთშიც დანიშნულ ქალს „ხელდაკრულს“ უწოდებენ. სპეციალური ლიტერატურიდან ჩანს, რომ ქალის დანიშვნის მიზნით მასზე ხელის დაკვრის წესი-მხარზე, ფეხსა და სასქესო ორგანოზე, არსებობდა ინგლისში, შოტლანდიაში, ამერიკელ ინდიელებში.

ძველ საქართველოში ნიშნის მიტანა სავალდებულო რომ იყო, „შუმანიკის წამებიდანაც“ ჩანს. ვარსკენი შუმანიკის მოძღვარს იაკობ ხუცესს ეუბნება: „უწყია, ხუცეს, მე ბრძოლად წარვალ ჰონთა ზედა. და ჩემი სამკაული მას არა დაუტეო, ოდეს იგი არა ჩემი ცოლი არს: იპოოს ვინმე, რომელმან განკაფოს იგი. მივედ და მომართ იგი ყოველივე“. ამ ნივთების წართმევა მათი ცოლქმრული კავშირის დარღვევას გულისხმობდა. ვარსკენის ამ სიტყვიდან ჩანს, რომ მას თავის დროზე ცოლისათვის სამკაული და სხვა ბევრი რამე მიუერთმევია. ხოლო ცოლქმრული კავშირის დარღვევისას ქმარს შეეძლო იგი ჩამოერთმია. აქ უბრალო სამკაულზე არ იყო საუბარი, არამედ საკითხი საცოლისათვის მისართმევ ნივთებს ეხებოდა, რაც ვარსკენის შემდეგ ნათქვამშიც ჩანს: „მერმეცა იპოოს ვინმე, რომელმაც ესე შეიმკოს“. ცხადია, აქ მეორე საცოლე იგულისხმება.

ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური პირობების ცვლილებასთან ერთად იცვლებოდა დასანიშნი ნივთებიც.

ფოლკლორული მასალა და ეთნოგრაფიული ყოფა არის ის ფენომენი, რომლითაც ერთიანდება და მშვენიერდება ქართველი კაცის შინაგანი სამყარო. ესაა ერთიანი ჯაჭვი ბრძოლისა, განვითარებისა, განახლებისა, წინსვლისა.

თავი II

„გინომირაფა“ ანუ საცოლის გასინჯვა (ფშავ-ხევსურული „დაკვლევა“) და მეგრული ზეპირსიტყვიერება

ქალის დასაკუთრების ერთ-ერთ სახეს წარმოადგენს „გინომირაფა“, ანუ გასინჯვა საცოლისა (ფშავ-ხევსურული „დაკვლევა-გარიგება“).

მეგრელებში საცოლის შერჩევისას განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ქალის სილამაზეს. ა. ლამბერტი წერს: „ჩვენს ევროპაში, როცა ცოლს ირთავენ, უმთავრეს საგნად აქვთ მზითვის მიღება... ჰფიქრობენ, რომ ყოველსავე ნაკლულევანებას დაფარავს ოქრო და ვერცხლი... კოლხიდაში ასე როდია. მეგრელები ცოლში ეძებენ ფიზიკურ სიმშვენიერეს, კარგ შთამომავლობას და საუკეთესო ზრდილობას“.

ვფიქრობთ, ლამაზი ქალის დაფასებაა გადმოცემული მეგრულ ხალხურ ლექსში:

ამსერიში მოჰყუდუსი, ნა	ამაღამდელ პატარძალს, ნა
მუშ სისქვამე გოჰყდუნსი	თავისი სილამაზე გაამზითვებს,
ნანაია, ნა	ნანაია, ნა

მასალათა კრებულში დაბეჭდილ წერილში – „Из быта и верований мингрелцов“ დახასიათებულია საქორწილო წეს-ჩვეულება და ქალის შესახებ ნათქვამია: „женщина для мингрельца – вся поэзия. Он ее наряжает, балует, устраняет от забот и хлопот, и все лишь для того, чтобы любоваться на нее самому и чтобы другие восторгались ею“.

საინტერესოა შარდენის შეფასება: „მეგრელები ძალიან კარგი ჯიშის ხალხია: კაცები კარგი აღნაგობისა არიან, ქალები კი ძალიან

ლამაზები. მაღალი წრის ქალებს რაღაც თავისებური ნაკვთები და სინაზე აქვთ, რაც გზიბლავს. მე შემხვედრია მათ შორის მშვენიერი აღნაგობის ქალები, დიდებული იერით, საუცხოო სახითა და ტანით. გარდა ამისა, მათ აქვთ ისეთი მიმზიდველი და ალერსიანი გამოხედვა, რომ მაყურებლისაგან თითქოს ტრფიალს ითხოვს“...

მეგრული ცოლქმრობა 4 ეტაპისაგან შედგება: 1 გინოძირაფა ანუ გაშინჯვა საცოლისა; 2 შანუა ანუ დანიშვნა; 3 „მოყონაფა“ ანუ საცოლის მოყვანა საქმროს სახლში და 4 „დიარა“ ანუ საქორწილო ლხინი, რომელშიაც მონაწილეობას მთელი სოფელი იღებს და რითაც სრულდება მთელი ცერემონია ცოლის მოყვანისა. ჩვენი ყურადღების ცენტრში სწორედ „გინოძირაფა“.

გაშინჯვა („გინოძირაფა“) – ეს სიტყვა ნიშნავს საცოლის ყოველმხრივ დათვალიერებას, მის ღირსება–ნაკლის შეტყობას. ეს სიტყვა მეგრულში გვხდება მხოლოდ საქორწილო ფრაზეოლოგიაში.

როცა ქალი და ვაჟი ასაკში ჩადგებოდნენ, მშობლები ცდილობდნენ მათთვის მოემეზნათ სასურველი მეუღლე. ამ შერჩევაში გადამწყვეტი ხმა და გავლენა ჰქონდა დედის ძმას (ზიძას) და ქალის უფროს ძმას, რომელთა დაუკითხავად და დასტურის გარეშე ქალ–ვაჟის დანიშვნა ძნელად თუ მოხერხდებოდა. ერთი სიტყვით, ქალ–ვაჟის დანიშვნის საქმეში მთავარ როლს თამაშობდნენ მათი დედ–მამა, ბიძა, ძმა და შუამავლები – „მარებელი“. მათი შეთანხმების შემდეგ ეწყობოდა ქალ–ვაჟის მიერ ერთმანეთის გასინჯვა, რასაც ეწოდებოდა „გინოძირაფა“.

ბიძის ამგვარი უფლება–მოვალეობა სამეცნიერო ლიტერატურაში ავუნკულატის გადმონაშთად არის მიჩნეული. ავუნკულატი კი, როგორც ცნობილია, მატრიარქატიდან პატრიარქატზე გარდამავალ საფეხურზე წარმოიშვა.

ავანკულატი დასტურდება მთიულეთის–ფშავის, ხევის, სვანეთისა და, საერთოდ, კავკასიის სხვა ხალხთა ყოფაში. ამ კუთხეთა ფოლკლორში მისი კვალი არ ჩანს, მაგრამ სათანადოდ შემორჩენილია აჭარის ზეპირსიტყვიერებაში.

საერთოდ, გინოძირაფა ხდებოდა ოფიციალურად და არაოფიციალურად. ე. ი. ზოგჯერ ხდებოდა, რომ არც გოგომ და არც ოჯახის წევრებმა არ იცოდნენ. ისე, ვითომ შემთხვევითი მგზავრი

იყო, ან წყალს ითხოვდა ან რამეს იკითხავდა და ასე გაიცნობდა, გამოელაპარაკებოდა.

იყო შემთხვევა, როცა მარბელი შეარჩევდა წყვილს, ფიზიკურად შესაფერ ქალ-ვაჟს, შესაძლებელი იყო სულაც უცნობებს ერთმანეთისათვის. ეწყობოდა შეხვედრა. ხშირად ეს ხდებოდა ქორწილში, სატირალსა ან ჯარალუაზე.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ დანიშვნის შემდეგ პირობის დარღვევა რომელიმე მხრიდან დიდ შეურაცხყოფად ითვლებოდა, რასაც შეიძლება ცუდი შედეგი მოჰყოლოდა. დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ასევე ქალის პატიოსნებას:

კაც გავლილ – გამოვლილი ჯობს,
ყველას თვალთ ნახული,
ქალ მამის კერას ნაჯდომი,
საქმარედ თავშენახული.

ზნეობრივად წმინდა და კარგად აღზრდილი ქალი ყველასათვის სასურველი სარძლო იყო. ეს თეზა ერთიანად მისაღები იყო მთელი საქართველოსათვის.

მეთვრამეტე საუკუნის პოეტს თეიმურაზ მეორეს „სარკე თქმულთაში“ აღნიშნული აქვს, რომ სანახავად ნაწევვსასიძოს კოხტად გამოწყობილ სადედოფლოს დაუსვამენ წინ, რათა ერთმანეთს თვალი შეავლონ და გულის სათქმელი გაუგონ. ეს არის პროცესის ერთ-ერთი მომენტი, რასაც ხალხურ პოეზიაში ქალის დაკვლევა ეწოდება.

მაჰანკლის სახე განსაკუთრებით კარგად არის წარმოდგენილი მეგრულ ხალხურ პოეზიაში. შეიძლება ითქვას, რომ ამ მხრივ თითქმის მთლიანი ციკლია შექმნილი მეგრული ლექს-სიმღერებისა.

მაჰანკალი იმდენად უფლებამოსილი იყო, რომ მისი მოქმედება ზოგჯერ სცდებოდა ყოველგვარ ზღვარს. მას შეეძლო ერთმანეთისთვის შეუფერებელი წყვილებიც კი დაექორწინებინა, რაც მარბლის მაღალ ოსტატობასა და პროფესიონალიზმზე მეტყველებდა.

პროფესიული მაჰანკალი-მატყუარა, მოხერხებული და ფლიდი პიროვნება სავსებით განსხვავდება პატიოსანი და დარბაისელი შუაკ აცისაგან.

გარკვეული დროის განმავლობაში მაჰანკალი და შუაკაცი

ერთიმეორის პარალელურად საქმიანობდნენ და ერთსა და იმავე საქმეს, ე. ი. ქალ-ვაჟის შეუღლებას, განსხვავებული ფორმით აწესრიგებდნენ.

ზემომოყვანილი მასალა ცხადყოფს, რომ საქართველოს ყველა კუთხისთვის მისაღები იყო გარიგებით ქორწინების არსებობა, რა თქმა უნდა, კუთხური თავისებურებების გათვალისწინებით, მაგრამ ერთმნიშვნელოვნად შეიძლება ითქვას, რომ ქალის ოჯახიშვილობას, ანუ ჩამომავლობას, დედის მორალურ მხარეს, ქალის საოჯახო სააქმეებში დაოსტატებას, ფიზიკურსილამაზეს, ოჯახის ერთგულებას ყველა კუთხის წარმომადგენლები აქცევდნენ ყურადღებას, რადგანაც ოჯახის სიწმინდე იყო ის განმსაზღვრელი ფაქტორი, რომელზედაც იყო დამოკიდებული ოჯახის შემდგომი წინსვლა.

ცხადია, რომ საქორწილო კავშირის დამყარებისათვის სავალდებულო ერთ-ერთ ძირითად წინაპირობად მიჩნეული იყო წყვილთა პირადი ღირსებები, გვარ- ჩამომავლობა, ავკარგიანობა, მაგრამ მატერიალურმა სიდუხჭირემ წინა პლანზე წამოწია მზითვის ინსტიტუტი. ამ მხრივ დაინტერესებული იყვნენ როგორც ქალის, ასევე ვაჟის მშობლები. ამ საკითხს დღესაც არ დაუპარგავს თავისი მნიშვნელობა. სამწუხაროდ, ვაჟი ქალს მეტწილად ქონების გულისათვის თხოულობდა და იძულებული იყო პირად გრძნობაზე უარი ეთქვა. ეს მდგომარეობა განსაკუთრებულად აწუხებდა ღარიბ კაცს, რომელსაც ასული უმზითვობის გამო გაუთხოვარი ურჩებოდა.

დრომ შეცვალა ქორწინების წინაპირობათა არსი. ძირი ერყვეა გარიგებით ქორწინებას. მზითვი, ე.ი. მატერიალური დაინტერესება ვაჟისა, უკან პლანზე გადადის. მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს სიყვარული. ახალგაზრდები თავიანთი გრძნობით, შინაგანი სამყაროს კარნახით ქმნიან ოჯახებს. მშობლები უკვე ვეღარ ასრულებენ გადამწყვეტ როლს ქალ-ვაჟის შეუღლებაში, რაც მათ უკმაყოფილებას იწვევს. თაობათა ეს ბრძოლა თავისებურ ასახვას პოულობს ფოლკლორულ ნიმუშებში.

მეგრულ მეტყველებას დღემდე შემორჩა შემდეგი თქმა: „ახალგაზრდებს მითინიშ გიობრალებელი ოკო ვაულუდან მუთუნი. ირო უჯგუ მუნეფიშ თოლიშ გიშნაგორა „უნდას გვერდით“ („ახალგაზრდებს არავის დასაბრალებელი არ უნდა ჰქონდეს რამე.

ყოველთვის ჯობია თავისი თვალთ მომეხილი ჰყავდეს გვერდით“). სწორედ ამ პრინციპით იქმნება დღეს ოჯახები სამეგრელოში.

თავი III

ჯვრისწერის ცერემონიალი და მასთან დაკავშირებული ლექს-სიმღერები

ოჯახი საზოგადოების პირველადი უჯრედია, რომელიც ქორწინების საფუძველზე იქმნება. საქორწილო წეს-ჩვეულებას მტკიცე თანმიმდევრობა ახასიათებს, რომელიც თაობიდან თაობას გადაეცემა. ეთნოგრაფიული ყოფა მტკიცედ იცავს ხალხში დაცულ ტრადიციებს. ჩვენთვის ცნობილია, რომ ხალხური შემოქმედება მარტო წარსულით არ იკვებება, საზოგადოების განვითარების ყოველი ახალი ეტაპი ახალი თემებით ამდიდრებს ხალხურ შემოქმედებას.

საწესჩვეულებო პოეზიის სარიტუალო კომპლექსში ერთ-ერთი ადგილი უჭირავს საქორწილო პოეზიას.

შვიდ ქრისტიანულ საიდუმლოებათაგან ქორწილი მეექვსეა. ქრისტიანულ რელიგიაში საიდუმლოდ იწოდება ხილული მოქმედება, როდესაც მორწმუნე ადამიანის სულს უხილავი გზით გადაეცემა მაღლი უფლისა. ეს საიდუმლონი შემდეგია: ნათლისღება, მირონცხება, ზიარება, სინანული, მღვდლობა, ქორწინება და ზეთისკურთხევა.

პირველი დიდი ცერემონია, რომლითაც იწყებოდა ქორწილი, იყო ჯვრისწერა. წარმართობიდან მომდინარე არაერთი რიტუალი გარკვეული დოზით შეერწყა ქრისტიანობას, რომელმაც ვერ შეძლო ძველთაძველი წეს-ჩვეულებების აღმოფხვრა.

ქორწინებას, რომლის უნიშვნელოვანეს რიტუალს ჯვრისწერა წარმოადგენს, მეგრელები დიდი გულმოდგინებით ეკიდებოდნენ. არსებობდა წეს-ჩვეულებათა კომპლექსი, სანამ წყვილი ჯვრისწერამდე მივიდოდა. ჯვრისწერა თუ გვირგვინის კურთხევა წყვილთა თანაცხოვრების უნიშვნელოვანესი ეტაპია. მეზობელ კუთხეებში ქორწინების ერთმანეთისაგან განსხვავებულ წესებს ვხვდებით, თუმცა ძირითადად ისინი მაინც თანხვედნილი არიან.

უფრო მეტი სიძველის იერი დაჰკრავს მთას . როგორც საქართველოს სხვა კუთხეებში, სამეგრელოშიც ჯვარდაწერამდე ქალ-ვაჟის სქესობრივი ურთიერთობა სასტიკად იყო აკრძალული

საქორწილო ასაკად სამეგრელოს ადათობრივი სამართლის მიხედვით აღიარებული იყო 14–16 წელი კაცებისათვის, ხოლო 13 წელი ქალებისათვის. მოგვიანებით კი, კერძოდ, XVII–XVIII საუკუნეებში, 23–24 წელი მამაკაცებისათვის და 16–17 წელი ქალებისათვის.

როდესაც დამაბრკოლებელი გარემოებები არ არსებობდა, მღვდელი შეუდგებოდა ჯვრისწერას. მღვდელი დასაქორწინებელთ თავზე დაადგამდა „გვირგვინს“, ლოცვის შემდეგ მომღვარი ჯვარდაწერილებს მიაწოდებდა სეფისკვერის თითო ნატეხს და ღვინით სავსე ჭიქას, ჯერ სასიძოს, შემდეგ სასძლოს. ამ დროს მღვდლის თხოვნით საპატარძლოს პირბადე უნდა მოეხსნა. სასიძო პირველად ხედავდა გვირგვინის ქვეშ საპატარძლოს სახეს. ჯვრისწერამდე სასიძოსათვის საპატარძლოს სახე დაფარული უნდა ყოფილიყო. სწორედ ჯვრისწერის დროს იცოდნენ სასიძოებმა გვირგვინის კურთხევაზე უარის თქმა, როცა აღმოჩნდებოდა, რომ პატარძალი შეცვლილი იყო. ასეთი სიყალბე ჯვრისწერისას ხშირად მომხდარა. მომხდარა ასეც: მშობლები გასინჯვის დროს ვაჟის ნათესავებს უფრო ლამაზ ქალს აჩვენებდნენ, ხოლო ჯვრისწერისას გვირგვინის ქვეშ სულ სხვა აღმოჩნდებოდა. ამ დროს სასიძოს უფლება ჰქონდა უარი ეთქვა ჯვრისწერაზე. ნეფე–დედოფალი როცა ღვინოს სვამდა, მეჯვარე ნემსით და ძაფით მათ ტანსაცმელს ერთმანეთს გადააკერებდა. მღვდელი კიდევ იტყოდა რამდენიმე ლოცვას და ამ დროს ხანჯლით განაცალკევებდა მიკერებულ ტანსაცმლებს. ეს წესი საქართველოს სხვა კუთხეებშიც არის ცნობილი.

ნათესავთა ქორწინება ძველთაგანვე სასტიკად იყო აკრძალული. ასეთ კავშირს ეკლესია კრძალავდა და ერისკაცთათვისაც მიუღებელი იყო. XIX საუკუნეში ნათესავთა შორის ქორწინებისათვის დაწესებული იყო სასჯელი, რომელსაც ადგილობრივი სახელწოდებით „გიშახორაფა“ ეწოდებოდა, რაც გადასახლებას, გაძევებას ნიშნავს.

ჯვრისწერასთან დაკავშირებული საეკლესიო აკრძალვების

გაგრძელებად შეიძლება ჩავთვალოთ ყოფაში დადასტურებული ტრადიციები, რომელსაც მივყავართ ერთ დასკვნამდე, რომ საეკლესიო კანონები ქართველთათვის ოჯახის სიწმინდის დაცვის აუცილებელი ფაქტორი იყო.

ქრისტიანობამ მთლიანად ვერ შეძლო ძველთაძველი წეს-ჩვეულებების ამოშანთვა მოსახლეობიდან. დღევანდელი მონაცემებით, ქრისტიანულმა ნაკადმა იმძლავრა ერისკაცთა შორის. წარმართობიდან მომდინარე წეს-ჩვეულებები დაკნინებისკენ მიდის. ეს არის დასტური ქრისტიანული მოძღვრების სიდიადისა.

თავი IV

ხელოვნური დანათესავების ზოგიერთი ასპექტი და ფოლკლორი

ხელოვნური დანათესავების შესწავლას უადრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგანაც ის მჭიდროდაა დაკავშირებული საზოგადოების განვითარებასთან. ამით აიხსნება ის გარემოებაც, რომ ხალხურ ჩვეულებაში დაცულია სხვადასხვა დროისა და წყობილების დამახასიათებელი წესები. ძველის სამუდამოდ მოსპობასთან ერთად იქმნებოდა ახალ პირობებზე აღმოცენებული ყოფა-ცხოვრება მისი დამახასიათებელი ჩვევებით. ძველი ადათების დამახასიათებელი წესები ხალხში ჯერ კიდევ ცოცხალია და მათ გაცნობას ვიწყებთ ხელოვნური დანათესავების საკითხით.

ყურადღებას ვამახვილებთ დანათესავების ხელოვნურ გზაზე. სამეგრელოს ყოფაში შემორჩენილ წეს-ჩვეულებაზე, რომელიც „მითორგინაფას“ სახელით არის ცნობილი და რომელიც თავის დროზე აღწერეს ს. მაკალათიამ და თ. სახოკიამ. „მითორგინაფას“ ჩვეულება შემდეგნაირად აღწერა ს. მაკალათიამ: „...წინასწარ შეთანხმებით ორსული ქალისაგან ბავშვს იშვილებენ და უშვილო ქალი მუცელზე ბალიშს გაიკეთებდა, ვითომ ორსულად იყო. როდესაც ორსული ქალი მოიმშობიარებდა, უშვილო ქალიც ლოგინად წვებოდა და, როგორც მშობიარე, კვნესოდა. ამ დროს მალულად მოიყვანდნენ ახალდაბადებულ ბავშვს და მას ლოგინში შეუგორებდნენ, რასაც ეწოდებოდა „მითორგინაფა“ ან „მითოდგუმა“ და ასეთი ბავშვი

ითვლებოდა მის ნამდვილ შვილად. „მითორგინაფა“ ბიოლოგიური დედობის მასანქცირებელი წეს-ჩვეულებაა. სიმულაციური აქტი გვიჩვენებს, რომ ბავშვი დედის ღვიძლი შვილია და მათ შორის კავშირი ისეთივეა, როგორც ჩვეულებრივ უნდა ყოფილიყო შობის იმიტაციით. ბიოლოგიურ-გენეტიკური კავშირის ჩვენებით ქალი იმავდროულად ხდება სოციალური დედა, ბიოლოგიური დედობა კი აფუძნებს სოციალურ დედობას. „მითორგინაფას“ კუვადის (cuvade - ფრ: გამოჩეკვა) ჩვეულებას უკავშირებს მეცნიერთა გარკვეული ჯგუფი (პროფ. ლ. მელიქსეთ - ბეგი, გ. ჩიტაია, ს. მაკალათია, თ. სახოკია). ეს მსგავსება გამოწვეულია „მითორგინაფასა“ და კუვადის ჩვეულებების გარეგნული მსგავსებით.

ნათესაური ურთიერთობის რკალში არის მოქცეული „შვილნაფიცა“ (სქუა(ფუ)ჩაფილი) ანუ შემოკლებით, „სქუაჩაფილი“. სახლის უფროსი შვილფიცულისათვის გადაიქცევა მამაფიცულად (მუმა (ფუ) ჩაფილი), მისი ცოლი კი-დედაფიცულად (დიდა (ფუ) ჩაფილი). შვილები მამრობითი სქესისა იქნებიან ძმაფიცულები, ქალები - დაფიცულები.

ხელოვნური დანათესავება ხდება „ძუძუზე კბილის დადგმითაც“: „თუ ქალმა ვისმე ბავშვს რაიმე მიზეზით ძუძუ აწოვა, მისი ნათესავი ხდებოდა მეშვიდე მოდგმამდე“ – აღნიშნავს თ. სახოკია. რძით ნათესაობა ადრე სისხლით ნათესაობასაც უთანაბრდებოდა. თუმცა, ვლ. მგელაძის მოსაზრებით – „ამ შემთხვევაში გადამწყვეტი იყო არა სისხლი, როგორც განმსაზღვრელი, არამედ დედა და ნაწოვი რძე“. რძითა და სისხლით ნათესაობა, რაც ერთდონეზე განიხილებოდა კავკასიის სხვა კუთხეების მოსახლეობაში. გურიის ზოგიერთ რეგიონში შვილობილის მიერ დედობილის ძუძუზე კბილის დადგმის სიმბოლიზებული ცერემონიალი ეკლესიაში მღვდლის თანდასწრებითაც კი სრულდებოდა. გადმოცემით, მას მამობილი და მისი ახლო ნათესაობაც ესწრებოდა.

რძით დანათესავებას იმდენად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ ამ ჩვეულების საფუძველზე ადვილად შეიძლებოდა მოსისხლეებს შორის ურთიერთობების მოგვარება. მსგავსი მაგალითები დასტურდება გურია-სამეგრელოში, მოხვევების ყოფაში. კავკასიის ზოგიერთ რეგიონში შერიგების მიზნით მკვლეელი ძუძუზე კბილის

ძალით დადგმასაც მიმართავდა. ხელოვნური დანათესავების ზემოთ ჩამოთვლილ ფორმებს სამეგრელოში გვერდს უმშვენებს ნათელ–მირონი, მეჯვარეობის ტრადიცია. დანათესავებულ ოჯახებს შორის ქორწინება აკრძალული იყო.

თავი V

„დიარა“ ანუ საქორწილო ლხინი და მასთან დაკავშირებული ლექს – სიმღერები სამეგრელოში

უმკვლესი საქორწილო წეს–ჩვეულებანი ჩვენში დღემდე არის შემონახული. წერილობითი ძეგლებიც სიუხვეს იჩენენ ამ მხრივ. „ქართლის ცხოვრების“ ისტორიკოსი აგვიწერს თამარის ქორწილს, სადაც აღნიშნულია, თუ რა წესი არსებობდა XII საუკუნეში ბრწყინვალე არისტოკრატთა შორის, მაგრამ იმავე „ქართლის ცხოვრებაში“ არაფერია ნათქვამი დაბალ ფენებში გავრცელებულ ჩვეულებათა თაობაზე.

ძველი ჩვეულების მიხედვით, ქორწილს ყოველ საფეხურზე თან სდევს სიმღერა–მაცრული. მაცრული ლექსი განსაკუთრებით მრავლად ითქმის დედოფლის წაყვანის დროს გზაზე და მეფის სახლში.

წეს–ჩვეულება ისტორიულ კატეგორიას განეკუთვნება. იგი საზოგადოებრივი განვითარების განსაზღვრულ საფეხურზე იჩენს თავს და ამნაირადვე გარკვეულ საფეხურზე ქრება, არქივს გადაეცემა. ამ ბედს იზიარებს თვითონ წეს–ჩვეულების ამსახველი ზეპირსიტყვიერების დიდი ნაწილი, მაგრამ არა მთლიანად.

ხანგრძლივი ისტორიული განვითარების გზაზე ქართველმა ხალხმა შეიმუშავა ცხოვრების წესი, შექმნა მდიდარი ტრადიციები, ზნე–ჩვეულებანი, ადათები, დღესასწაულები და შემდგომ თაობებს მემკვიდრეობად დაუტოვა. ტრადიციის ცვალებადობა ჩვენი ქვეყნის ისტორიის ყველა ეტაპზე ხდებოდა.

მეგრულად მზითევს „ოჭყუდური“ ჰქვია. ეს სიტყვა წარმოებულია ზმნა ჰყვიდუასაგან, რაც უდრის ქართულ წყვეტას და რაც ტექსტუალურად ნიშნავს იმას, რასაც მოჰყვება აქტი გაწყვეტისა. აქედან სახელი გასათხოვარი ქალისა, რომელსაც ის დანიშნის

შემდეგ ატარებს. „მოჭყუდუს“ გაგებასთან დაკავშირებით ვერ დავეთანხმებით თ. სახოკიას, რომლის განმარტებით „მოჭყუდუ“ ჭყვდუას („ამოწყვეტას“) ნიშნავს. სინამდვილეში, „მოჭყუდუ“ ნიშნავს არა ამოწყვეტას, არამედ მოწყვეტას („მოჭყვადუას“), პატარძლის მოწყვეტას მამის ოჯახიდან. ამ აზრს იზიარებს ასევე კ. სამუშია.

ჯვრისწერის შემდგომ მაყრიონი გზაში სიმღერით მოეშურებოდა სიძის სახლისაკენ. სასიძოს სახლთან მიახლოებისას უფროსი გამოყოფდა მახარობელს, რომელიც ცხენის ჭენებით ყველაზე ადრე შეირბენდა ეზოში. მახარობელს უნდა შეხვედროდა მანდილოსანი ხონჩით ხელში. ხონჩაზე საჭმელ–სასმელთან ერთად იდო საქონლის მოხარშული წვივი, განკუთვნილი ორივე მახარობლისათვის (ერთი პატარძლის და მეორე სიძის მხრიდან). ცხენიდან ჩამოსვლამდე მათ კბილი უნდა დაეღვათ იმ ადგილისათვის, სადაც წვივის კუნთები მყესზე გადადის და უმაგრებს ქუსლის ძვალს (ეს ადგილი ყველასათვის ცნობილი ბერძნული ლეგენდარული გმირის აქილევის სახელს ატარებს). მყესზე კბილის დადგმა სიმბოლურად ალბათ მახარობლის სიმარდეს და სასიხარულო ცნობის სწრაფად მოტანას გულისხმობდა. საინტერესოა აქილევის ქუსლის, როგორც სუსტი ადგილის, სიმბოლიკის და კოლხური საქორწილო რიტუალის ამ დეტალის, როგორც ფეხმარდობის, დაპირისპირება.

მახარობელი რაიმე სახუმარო ლექს–სიმღერას შემოსმახებდა და უკან გაბრუნებული მაყრიონს მიეგებებოდა. ამის თაობაზე ვინმე საბაიას მიერ ერთ–ერთ ქორწილში ნათქვამია ლექსი:

დუდმაყარე გოხოლუთუ,

მაყრიონის თავკაცი

გახლავართ

საბაია ბარღეფული,

საბაია ბარღეფული,

ხვალ მობრთინ ვაიჩქედან,

მარტოდ მოსული არ

გეგონოთ,

ართო ვორეთ არყებული!

[ყველა] ერთად ვართ

დამრული!

პასუხი იაკობ გულუასაგან, ექსპრომტად თქმული მასპინძლის მხრიდან:

ვითი ხოჯი დოიჯილით,

ათი ხარი დაგიკალით,

ხოლო ვარე ბაღებული,
ირკოჳ ართო მუს მიშით?

კიდევ არაა საკმარისი,
ყველანი ერთად რად
მოდოდით?

დუდ რყოფუნა არდებული!

ყოფილხართ თავაგდებული!

შემდეგ „კუჩხიბედნიერის“ სიმღერით ნეფე-დედოფალი სახლისაკენ გამოემართებინან. ორი მაყარი კარის თავზე ხმლებს გადაუჯვარედინებს და ამ სახელდახელო თაღქვეშ უნდა გაიაროს მეფე-დედოფალმა. მაგრამ სანამ ზღრუბლზე გადააბიჯებდნენ, კარებთან დაპირქვავებულ თეფშს დაუდებენ: ზღრუბლთან სიძე თეფშს ფეხს დაადგამს და გატეხს. მაყურებელნი იცინიან და ხარობენ. გასატეხი თეფში სიმბოლოა დედოფლისა, რომელიც უმანკო იყო (თეფშის მსგავსად მთელი), მაგრამ სიძის სახლში რომ შევა, თავისი ქალწულობა მსხვერპლად უნდა შესწიროს თავის „პატრონს“. ამით აიხსნება მეგრულად ქალწულის წოდება— „უტახუ“ (გაუტეხელი), ხოლო სიქალწულე დაკარგულ ქალს ჰქვია ტახილი-გატეხილი.

სპეციალურ სეფაში (შეფაში), მამაკაცები ადგილს მარჯვენა მხარეს იკავებენ და უფროს-უმცროსობის მიხედვით სხდებიან. ქალებს კი მარცხენა მხარე აქვთ დათმობილი. სუფრასთან ჯდომის მსგავსი პრინციპები საქართველოში არსებობდა V საუკუნეში, როცა დედაკაცს არ ჰქონდა მამაკაცთან „პურის ჭამის უფლება“ „—ოდეს ყოფილ არს აქამომდე, თუმცა მამათა და დედათა ერთად ეჭამათ პური?!“ ა. ლამბერტის ცნობით, „ქალები და კაცები სუფრასთან ცალ-ცალკე სხდებიან.“ ცოცხალ მეტყველებაში დღემდე შემორჩენილია სუფრასთან მიპატიჟება შემდეგი სიტყვებით: „ადამიანეფქ, ოსურპატონეფქ, ართო ართ მხარეს მოზოჯით დო დოზოჯით, ქომოლკათაქ, ქომოლეფქ ართო ართ მხარეს დოზოჯით“, ადამიანები, ქალბატონები, ერთადერთ მხარეს დაბრძანდით; ბატონები, მამაკაცები მეორე მხარეს. თანამედროვე ყოფაში ეს წესი ცოტათი შეიცვალა. იოსებ ქობალიას ხელნაწერი ამ კუთხით მეტად საინტერესოა, სადაც ოჯახში სუფრასთან ჯდომის შემდეგი წესია აღწერილი: „მოლენ ყებურც ბაბა დო ხუთი ჯიმა ბხედით. ბაბა კველას, თუდო ხედ ჩქიგნძე სკამეიკას, ვოხედით (ბუხრის ერთ მხარეს იჯდა მამა და ხუთი ძმა. მამა ჯორკოზე იჯდა, ჩვენ გვრძელ სკამზე ვისხედით. აქ უმცროს-უფროსობა მკაცრად იყო დაცული).

მოლენ ყებურც ხოლო თაშიდ: ნანა თუდო ხედ კველას, ძღაბეფ კველას გეხედეს უნჩაშ უკლამალაში მეჯინათ (ბუხრის მეორე მხარეს დედა და დები ისხდნენ. დედა დაბალ ჯორკოზე იჯდა, გოგონები გრძელ სკამზე უმცროს-უფროსობით).

ამდენად, ქალები და მამაკაცები არა მარტო „დიარა“ ანუ საქორწილო სუფრასთან სხდებოდნენ ცალ-ცალკე, არამედ ოჯახში, ჩვეულებრივ, სადილობის დროსაც მტკიცედ იცავდნენ ამ წეს-ჩვეულებას. „დიარაზე“ ოჯახის უფროსი ირჩევდა თამადას (ტოლბაშს)–სუფრის გამძღოლს. ტოლბაში ასახელებდა მოპასუხეს სტუმრების მხრიდან. მას ბილბაში ერქვა. სამეგრელოში. ტერმინების – „ტოლუმბაშისა“ და „ბილბაშის“ გავრცელების მიზეზი თურქულის გავლენით აიხსნება. ტოლუმბაშს და ბილბაშს ერთი კვირით ადრე აფრთხილებდა ოჯახის უფროსი. თამადა მთელი კვირის განმავლობაში მარილიან მჭადს ჭამდა, რომ მოწყურებოდა და ბევრი ღვინო დაეღია. ტოლუმბაშს სუფრაზე ნახვანას („ღომის ქერქს“) დაუდებდნენ, რომელიც, რესპოდენტთა გადმოცემით, ხელს უწყობდა

სიძე-პატარძლის დასალოც ლექსებს ტოლუმბაში (თამადა) წარმოსთქვამს რეჩიტატივის ფორმით, გამომეტყველებითა და შთამბეჭდავად. ამგვარი სადღეგრძელოები დიდაქტიკურ-აღმზრდელობითი ხასიათისაა. იგი შეიცავს მოწოდებას, თუ რა გააკეთოს სიძე-პატარძალმა საკუთარი ოჯახის, მშობლების, ნათესავებისა და ახლობლების საკეთილდღეოდ ერთ-ერთ ლექსში, რომელსაც ეწოდება „სინჯა დო მოჭყუდუში ოხვამალი“ (სიძისა და პატარძლის დასალოცი), ასეთი მორალია გამოხატული:

ართიანც ალურენა,	ერთმანეთს (მხარში) უდგანან
ჯგირი ბოში დო ჯგირი ცირა,	კარგი ბიჭი და კარგი გოგო,
სასახელო ცოფედას –	სახელოვანი იყოს
თენფეიში აკოძინა ...	მათი შეერთება ...
ჯგირი ჩილი დო ქომონჯობა,	კარგი ცოლქმრობა
თენფეც გუუტარებუდანი,	მათ გაეტარებინოთ,
მუნფეიში მარდუალეფჷმა	თავიანთი
	გამზრდელეებისათვის
გური გუუხარებუდანი...	გული გაეხარებინოთ...

ლხინის სუფრაზე ასევე წარმოითქმებოდა საღალღო სიმღერები:

ჰოი, ოლებახუნე,
სტოლ ქოდუნწყუათ დო
კოჩ ქოდახუნე!
ჰოი, ოლებახუნე,
მოჰყუდუს ვავშკიდა დო
დადე ქახუნე,
დადე ქახუნე
ჰოი, ოლებახუნე,
ტოლუმბაში ვავშკიდა დო
ბილბაშ ქახუნე,
ჰოი, ბილბაშ ქახუნე. . .

ჰოი, ოლებახუნე,
მაგიდა დავაწყით და
კაცი დასვი!
ჰოი, ოლებახუნე,
პატარძალს არ ვკადრებ და
მდადე (გარეთ) გასვი,
მდადე (გარეთ) გასვი.
ჰოი, ოლებახუნე,
ტოლუმბაშს არ ვკადრებ და
ბილბაში (გარეთ) გასვი,
ჰოი, ბილბაშ (გარეთ) გასვი...

მღერიან მეორე ჭიქის შემდეგ (ჩამწერის შენიშვნა). სუფრულ სიმღერებს მიეკუთვნება აგრეთვე:

ჩქიმი ჯიმა გუჯმახანი,	ჩემო ძმაო, გუჯმახანო,
აკა ღვინი ქედმახვამი	ერთი ღვინო გადმომილოცე.
სუფრაზე შაირობდნენ მხიარული და საამიკო ლექსებით:	
დაბალ ქვანას ვოხორანქი,	დაბალ ქვეყნის მოსახლე ვარ,
ათომილუ ჭოროფაქი,	ლამის ავდარმა წამლეკოს,
მალა-მალას ვაგორწყექი,	ხშირად რომ ველარ გხედავ,
გინომილუ ოროფაქი.	სიყვარულმაც გაიარა.
ჩქიმი ჩონგური, ჯგირ ჩონგური	ჩემი ჩონგური, კარგი ჩონგური
ჯგირი კოჩიშ ნათოლარე,	კარგი კაცის განათალი,
ჩქიმი ქომონჯი საცოდარი	საცოდავი ჩემი ქმარი,
ჩქიმი თოლიშ ნაგორარე.	ჩემი თვალთ მონამებნი.

მეგრული სუფრული სმურები საღალღო ფუნქციით არის წარმოდგენილი, რომელიც საშუალებას გვამღევს პარალელი გავავლოთ აღმოსავლეთ საქართველოში გავრცელებულ დალოცვის ტექსტთან („დაილოცოს ეს სახლი, სამირკველი და სხვენი, ფიცრული და კირული, სპილენძი და ჩინური, გეჯა და ვარცლი, გუთანი და კალო, მარგილი და პალო” და ა. შ.).

მეგრულ სუფრულ რეპერტუარში შედის ასევე საღალღო სმური, რომელიც მიმართულია მოცეკვავე გოგოსადმი:

(წასვლის კულა), რათა გზა დაელოცათ სტუმარ-მაცრისათვის. ოულურკულას (წასვლის კულა) დაუღევლობა სირცხვილად ითვლებოდა.

ჰოოი დო კულა რე,
ჰოოი დო კულა რე,
თესი მითი ვაშუნსუნი, ნანა,
თელო ღურა რე.
ჰოოი დო ოლური კულა რე,
ჰოოი დო ოლური კულა რე,
თესი მითი ვაშუნსუნი, ნანა,
თელო ღურა რე,
ჰოოი დო ჯინჯი ღულა რე,
ჰოოი დო ჯინჯი ღულა რე,
თესი მითი ვაშუნსუნი, ნანა
თელო ღურა რე.

ჰოოი და კულაა,
ჰოოი და კულაა,
ამას ვინც არ დაღევს, ნანა
ცოცხლად სიკვდილია.
ჰოოი და წასვლის კულაა,
ჰოოი და წასვლის კულაა.
ამას ვინც არ დაღევს, ნანა,
ცოცხლად სიკვდილია.
ჰოოი და ძირდაგრეხილია,
ჰოოი და ძირდაგრეხილია,
ამას ვინც არ დაღევს, ნანა,
ცოცხლად სიკვდილია.

„წასვლის კულა“ საოცრად მელოდიური სიმღერაა, იგი უაღრესად არქაული და საყოველთაოდ გავრცელებულია სამეგრელოში.

როგორც ვხედავთ, „დიარა“ ანუ საქორწილო ღვინო მასთან დაკავშირებული ლექს-სიმღერები თავისი მნიშვნელობით და ფუნქციით ორგანული ნაწილია ზოგადქართული სმურებისა. თავისი სპეციფიკური ფორმით მეგრული დიარა მეტად საინტერესოა. ის არის მნიშვნელოვანი შენაკადი ერთიანი ქართული საყოფიერო კულტურისა.

თავი VI

ოჯახისა და ქორწინების უძველესი ფორმების ზოგიერთი საკითხისათვის მეგრულ პოეტურ ფოლკლორში

6.1 „პირველი ღამის უფლების“ კვალი მეგრულ ზეპირსიტყვიერებაში

„პირველი ღამის უფლების“ ჩვეულება გარკვეულ როლს ასრულებდა უძველესი და შემდგომი დროის ქორწინების პროცესში. ფოლკლორული მასალა მასზე მსჯელობის საშუალებას იძლევა.

„პირველი ღამის უფლება“ კონკრეტული ისტორიული

პერიოდის საკუთარება იყო და ფუნქციონირება გარკვეულ პერიოდში შეწყვიტა. ეს იყო ჩვეულება, რომელმაც დროს ვერ გაუძლო, რადგანაც მისი ფესვები ჯანსაღ ნიადაგზე აღმოცენებული არ იყო.

აღნიშნული წესი თავდაპირველად გარკვეულ რელიგიურ რწმენასთან იყო დაკავშირებული, კერძოდ, ქალიშვილთა მიერ თავიანთი უმანკოების ღმერთისადმი მსხვერპლშეწირვაში პოვა განსახიერება, რასაც ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ „ზოგიერთ ხალხებში ქალწულობის ახდა ხდებოდა კერპების საშუალებით“, ამავე დროს, აქტი სრულდებოდა წმინდა ადგილას—სალოცავებში. სემიონოვი ამ ჩვეულებას ორგიასტულ დღესასწაულებს უკავშირებს.

ფეოდალიზმის დროს კი „პირველი ღამის უფლება“ მეზატონე ფეოდალის მიერ იქნა მითვისებული და საყოველთაოდ აღიარებული. რუსეთში „პირველი ღამის უფლება“ საყოველთაოდ იყო ცნობილი.

ამ უფლების საკომპენსაციოდ შემოღებულ იქნა გადასახადები. ამგვარი გადასახადი ჩვენშიაც არსებობდა „საჩქემეს“ სახელწოდებით, რაც ადასტურებს საქართველოში ამ წესის არსებობას.

ქართულ სინამდვილეში „პირველი ღამის უფლების“ არსებობის საკითხს ყურადღება მიაქცია ი. გომართელმა თავის წერილში „ნაწყევტები წარსულიდან“. წერილში გადმოცემული იყო შემდეგი: „ბატონყმობის დროს გავრცელებული იყო ევროპაში კანონი პირველი ღამისა, კანონი მდგომარეობდა იმაში, რომ ყმა რომ ცოლს შეირთავდა, ბატონს უფლება ჰქონდა პატარმალთან დაწოლილიყო პირველ ღამეს და ეს კანონი საქართველოშიაც შემოვიდა“.

საქართველოში ამ ჩვეულების არსებობის შესახებ არც ბექა აღბუღას სამართალში, არც გიორგი ბრწყინვალის ნაშრომში, არც ვახტანგის რჯულისდებასა და არც სხვა რომელიმე ისტორიულ ნარკვევებში არაფერია ნათქვამი, ასევე დუმს თეიმურაზ მეორეც თავის „სარკე თქმულთაში“, სადაც მას დაწვრილებით აქვს აღწერილი საქორწილო რიტუალის ყველა მომენტი.

ივ. სურგულაძის აზრით, „პირველი ღამის უფლება“ XIX საუკუნეში უდავოდ არსებობდა. მართალია, ისტორიული წყაროები დუმან, მაგრამ ამ ჩვეულების არსებობა მტკიცდება ზეპირსიტყვიერი ნიმუშებით და ლიტერატურული ძეგლებით. ამ კუთხით საინტერესოა მეგრული ფოლკლორული ნიმუშები და, ასევე, მის

ეთნოგრაფიულ ყოფაში დადასტურებული მასალები.

ჯვეში დრო

ფერი ყაზაყი შურო ვარდჷ თი დროს სიტყვას თქუნდენი.
ის დუცკვათენდეს, თავადს ვეფუჩუნდენი.
საჩილო რდჷ ყაზაყი დო ბარგის ვემკაქუნანდენი
თავადიში რდჷ პირველი სერი, ოსურს ქიმიცუნანდენი.
თაში ორდჷ დასაჯული ყაზაყეფი ეთი დროს.
თავადი დო ჟინოსქუა მიკოჯანდეს სტოლს.
ღვინს გიოშუნდეს ორქომ ჭირქასჷ დო ბროლს.
თექ ყაზაყიქ მინილგონ, გემწუცოთანდეს თოლს.
თი დროს ორდეს ყაზაყეფი უჩა დღალენს გერინელი.
თეგვარ უჩა სამართალი თი დროსგრდჷ გორჩქინელი.

ძველი დრო

იმ დროს ხმის ამომღები გლეხი არ იყო.
მას თავს ჭირდნენ, თავადს თუ არ დაიფიცებდა.
დასაქორწინებელ გლეხს ტანსაცმელს არ აცვამდნენ.
ცოლს რომ შეირთავდა, თავადის იყო პირველი ღამე.
ასე იყვნენ დასჯილები გლეხები იმ დროს.
თავადი და აზნაური მიწოლილი იყვნენ მაგიდას.
ღვინოს სვამდნენ ოქროს და ბროლის ჭიქით.
იქ გლეხი რომ შესულიყო, თვალებს დასთხრიდნენ.
იმ დროს გლეხები შავ დღეში იყვნენ.
ამგვარი შავი სამართალი იმ დროს იყო გაჩენილი.

ამ ჩვეულების არსებობის შესახებ სამეგრელოში საინტერესოა აკაკი წერეთლის მამის ყმის, ლაბაძის ნაამბობი, სადაც ვკითხულობთ: „სამეგრელოში, დადიანები მეგრელთა გლეხებს სასტიკათ სტანჯავდნენ. ერთ დადიანთაგანს ჩვეულებად ჰქონდა პირველი ღამის ურიგო წესიც. მის საყმოში ისე ყმა გლეხი ვერ შეირთავდა ცოლს, რომ პირველ ღამეს ბატონისათვის არ დაეთმო. საზოგადოთ, ეს დადიანი მეტის მეტი სასტიკი კაცი იყო, სისასტიკესთან დიდი უსამართლო. იგი თავის ყმებს სიკვდილითაც სჯიდა, ზოგს ახრჩობდა კიდევ“.

აგრძელებს თხოვრებას ყმა, რომელსაც ამ თავადის სახელი არ ახსოვს, ის იმერეთიდან იყო გამოქცეული და სამეგრელოში დროებით ცხოვრობდა. „მის სახელს მე არ ვაქცევდი ყურადღებას, ბოროტების აღსანიშნავად და მოსაგონათ მარტო გვარიც კმაროდა“, – გადმოგვცემს იგი.

1973 წელს სამეგრელოში, წალენჯიხის რ–ნის სოფ. საჩინოში ფიქსირებულ მასალებში ვკითხულობთ: „ჩვეულება იყო, ქორწინების პირველ ღამეს პატარძალს ხელს არ ახლებდნენ. მეორე ღამეს კი პატარძალი თავადთან უნდა მიეყვანათ. ამას ეძახდნენ „ჭყუალეს“ – გახედნას. თუ თავადი არ ინებებდა ქალთან წოლას, ის ქალი არ ვარგოდა. იყო შემთხვევა, რომ თავადს ჰკლავდნენ „პირველი ღამის უფლების“ გამო. ხან კი თავადი არ ინებებდა ქალთან წოლას, გლეხს ძალით მიჰყავდა, ეშინოდა, ცუდი არაფერი მოსვლოდა ოჯახში“.

მეორე გადმოცემის მიხედვით: „იყო შემთხვევები, როცა საქმროს თვითონ მიჰყავდა პატარძალი და სთხოვდა, პირველ ღამეს ჰყოლოდა, ბევრ შემთხვევაში თავადი თანახმა იყო შეესრულებინა თავისი გლეხის სურვილი, მაგრამ ყოფილა შემთხვევები, როცა უარით ისტუმრებდა. ასეთ შემთხვევაში გლეხს დასცინოდნენ: – ცუდი ქალი მოიყვანე, სოფლისთვის შეუფერებელიო, მიტომ ცდილობდა გლეხი, თავადთან მიეყვანა, თუ თავადი უარს იტყოდა, გლეხი მაინც არ მოეშვებოდა: – თავს ლაფს ნუ დამასხამ, დაიტოვე ერთი ღამითო. თავადი იძულებული იყო შეესრულებინა გლეხის თხოვნა“.

ანალოგიური ისტორია აქვთ მთის რაჭის მეზატონეებს. ესენი იყვნენ არეშიძენი, რომელნიც მეტად ავიწროებდნენ ღებელებს საბეგრო გადასახადებით და ყმური სამსახურით. ისინი ისე გაკადნიერებულან, რომ „პირველი ღამის უფლებაც“ მოუპოვებიათ, ამას კი მთელი გლეხოზა აუღელვებია, ხალხმა თურმე პირი შეკრა და გადაწყვიტა მოძალადე მეზატონეების ამოხოცვა. ამ შეთქმულებას მეთაურობდა ზვიადა ლოზჟანიძე, რომელიც „პირველი ღამის უფლების“ შიშით ცოლს თურმე ვერ ირთავდა. მისთვის მთელ სოფელს დახმარება შეუფიცნია, მხოლოდ ეძებდნენ არიშიძეების ამოსაწყვეტად მოხერხებულ დროს და ამ მიზნით სოფელმა მოისყიდა მათი მოურავი გაგაშვილი დაერთიც დედაბერი. ერთმშვენიერ დილას, როდესაც ორი ძმა არეშიძენი სანადიროდ მიემგზავრებოდნენ, ორივე

ჩასაფრებულმა ღებელებმა მოკლეს. მესამე არეშიძე ჭიორისაკენ გაქცეულა და როდესაც რიონზე გასვლა დაუპირებია, მას ერთი მტირალი დედაბერი დასდევნებია და წყალზე გაყვანა უთხოვნი. არაშიძეს დედაბერი ცხენზე შემოუსვამს და როდესაც შუა წყალში შეცურებულან, დედაბერს მისთვის ხელი წაუვლია, მძლავრად გადაუწევია და ორივენი წყალში გადავარდნილან და იქვე დამხრჩვალან (დედაბერს ღებისათვის ანდეძი დაუგდია, არეშიძის მოკვლის შემდეგ თქვენ მკვდართან ერთად ტაბლა ჩემთვისაც გამოაცხვეთო. ამიტომ ღებში დღესაც მიცვალებულის პატრონი თავის წმინდა მოვალეობად თვლის საკურთხის დამზადების დროს ერთი ტაბლაც ამ დედაბერს გამოუცხოს. ამგვარად, ღებელებმა მოიშორეს თავიანთი მებატონე არეშიძენი და მათი ბატონყმური უღელი. თავისი ეს გმირული თავგადასავალი ხალხს გაუღელქსია. „ფერხისას“ შესრულების დროს ღებელები მღერიან:

...ზვიადს უთქვამს : „ ღებელნო
მიკვირს რატომ არ გრცხვენიათ,
რომ ამდენი ბიაბრობა
ბატონთათვის შეგიჩენიათ!
ჯვარს იწერთ, ცოლები მოგყავთ,
უწინ ბატონთან მიგყავთო;
გამხდარხართ დედაკაცები,
მათი ჩიქილით დახვალთო.
კაცი უნდა კაცი იყოს,
არ ჰგავდეს ბებრუცუნასა,
არ იკრუნჩხოდეს შიშითა,
ფეხ-ქვეშ არ ეგოს ყველასა.
დროა, პასუხი გავსცეთ მტერს,
ბატონთ დავარტყათ მეხიო,
ამიერიდგან მათ თესლსა
ამოუწმინდოთ ფეხიო...

მოხმობილ ლექსში ნათლად ჩანს გლეხების გალამჭრება ბატონის წინააღმდეგ, რომელსაც „პირველი ღამის უფლება“ დაუწესებია.

„პირველი ღამის უფლება“ მე-19 საუკუნის სინამდვილეში ძალაში ყოფილა აფხაზეთშიც. ანალოგიური ჩვეულება ფიქსირდება

გურიაშიც: „გადმოცემით, გურიაშიც პატარძალი როცა მოჰყავდათ, ქალი პირველად ბატონთან უნდა მიეყვანათ, – აღნიშნა გუდამემ, მაგრამ ეს იყო დიდი ხნის წინათ, მამაჩემის გადმოცემით გამიგია, მაგრამ გურიაში გლეხები არ იყვნენ ისე დაჩაგრულები და, ალბათ, ამიტომ გადავარდა ადრეო; ნაკაშიძე იყო თავადი: ქართლში უფრო იყვნენ დაჩაგრული გლეხები, ამილახვრები რომ იყვნენ, მაგი და სხვები, იმათ ხელში“. „ამილახვრები, ზ. ჭიჭინაძის მიხედვით, საშინელი მოყვარულნი ყოფილან „პირველი ღამისა.“ „უმისოდ ამის საყმოში ვერვინ გათხოვდებოდა ამ ბოროტისაგან სოფლის ყმანი შეწუხებულნი იყვნენო“. საქართველოს თითქმის ყველა კუთხის თავადებს ეს წესი ჩვეულებად ჰქონდათ.

კაცობრიობის განვითარების ისტორია უკუაგდებდა ან ხასიათს უცვლიდა ხალხის მიერ შექმნილ მახინჯ ტრადიციას. „პირველი ღამის უფლება“ საქორწილო რიტუალს შემორჩა, როგორც გარდასულ დღეთა მწარე სახსოვარი.

6.2 მოტაცება

მოტაცებით ქორწინების შესახებ მოგვითხრობენ არა მარტო ისტორიულ–ეთნოგრაფიული მასალები, არამედ უძველეს ხალხთა მითები, საგმრო და საზღაპრო ეპოსის ნიმუშები.

მოტაცებით ქორწინების ჩვეულება ქართველურ ტომებშიც ყოფილა წესად. ამ მხრივ საკმაოდ მდიდარი ეთნოგრაფიული და ისტორიული ლიტერატურა მოგვეპოვება. ხალხური სიტყვიერება ხალხური ყოფის ანარეკლს წარმოადგენს, ამიტომ ბუნებრივია, რომ მოტაცებით ქორწინების ჩვეულებამ ზეპირსიტყვიერებაშიც იჩინა თავი. საქორწილო, მაყრული ლექს-სიმღერები ამის თვალსაჩინო მაგალითია. სავსებით ნიშანდობლივია, რომ ქორწინებას თან სდევდა მაყრული, რომელშიც მოტაცებით ქორწინების ელემენტებიც უხვად იყო. საქართველოს ზოგ კუთხეში მოტაცება სავაჟცაცო საქმედაც ითვლებოდა. ზოგჯერ ის ეკონომიკური მიზეზითაც იყო გამოწვეული, ქალის გამოსასყიდად არსებული დიდი ფასი აიძულებდა ღარიბ გლეხს, მოეტაცებინა ქალი. სწორედ ამ გარემოებით იყო განპირობებული ფიქტიური მოტაცებაც, რომელიც ქალის მშობლებთან შეთანხმებით ხდებოდა. ამ შემთხვევაში

მდევართა დადევნებასაც ფორმალური სახე ჰქონდა-ქალის პატივის დასაღებად. გარდა ეკონომიკური მდგომარეობისა, ქალის მოტაცება სხვა მიზეზებითაც იყო პირობადადებული. ქალ-ვაჟის სიყვარული, როცა მშობლები მათ არ თანაუგრძნობდნენ, მეტოქეობა, წოდებრივი უთანასწორობა, უცხო ტომთა თარეში... ჩვენს ხელთ არის მთელი რიგი ტექსტებისა, რომლებიც აღნიშნულ მოტივებზე მიუთითებენ. მაგ. ლექსი „მატილს გადიდდა ხოხობი“ უშუალოდ ქალის მოტაცებაზეა. მისი შინაარსი ასეთია: ქისტები ახადში თავს დასხმიან გოდერძის ციხეს, ისე დაურბევიათ, ქვა ქვაზე არ დაუტოვებიათ, სარძლოდ სასურველი ქალი მოუტაცნიათ, უკან მიმავალთ ფშაველი თადიაური შეხვედრიათ, მას ჯერ გამარჯობა უთქვამს მგზავრებისთვის, მაგრამ თვალცრემლიანი ქალი რომ შეუნიშნავს, უკითხავს?

– ე ქალა საით მოგყავისთ,
ცრემლი რო უჩანს თვალზედა?

ქისტებს უპასუხნიათ:

ე ქალა ახადით მოგყავს,
მატილს უნდა დავსვათ ჯარზედა
მაგის საქმარეც აქა გყავს,
გაზრდილი ლერწამ ტანზედა.

ამის გაგონებაზე თადიურს შეუმახნია:

– ე ქალ, თუ წაგაყვანინოთ,
წვერებ ნუ მასხავს ყბაზედა!

შვიდი ქისტი და ერთი ფშაველი შებმულან, თადიურს შვიდივე დაუხოცავს, ქალი გაუთავისუფლებია. ქალ-ვაჟი დამობილებულან და შინ მშვიდობით დაბრუნებულან.“

ქალის მოტაცებაზე სხვა ლექსებშიც არის საუბარი, მაგ.:

აქ ხო არავის გინახავთ, ქალი მოგვტაცეს დილასა,
ჩარგალში ამოატარეს, იმახდენენ „ჯვარი წინასა“,
დედას ვუტირებთ, შევხვდებით, წელითა ვზიდავთ რკინასა.

როგორც ტექსტიდან ირკვევა, თუმცა ქალი მოუტაცებიათ, მაგრამ იგი დიდად არ ყოფილა დამწუხრებული, რადგან მხიარული მაყრულით მიდიოდნენ. უნდა აღვნიშნოთ, რომ უმეტესად ქალის ამგვარი გზით შერთვა, წინააღმდეგობის მიუხედავად, მაინც მორიგებით მთავრდებოდა. ჩვეულება მოითხოვდა, რომ ქალის

სანაცვლოდ მომტაცებლებს გარკვეული ჯარიმა უნდა გადაეხადათ. მდევრების მიერ მოტაცებული ქალის უკან წამოყვანა, ხალხური ჩვეულების მიხედვით, უდიდეს სირცხვილად ითვლებოდა როგორც ვაჟისთვის, ისე ქალისთვის, მაგრამ განსაკუთრებით ეს მიუღებელი იყო ვაჟისა და მისი ოჯახისთვის, ამიტომაც ვაჟიანები ყოველთვის ცდილობდნენ, რომ საქმე კეთილად დასრულებულიყო. ეს შესანიშნავად არის წარმოდგენილი ფშაურ ხალხურ ლექსში „ქალის მამა“ (ჩაწერილია 1938 წ. ალექსი კუწაშვილისგან).

ქალის მამა მოგვივარდა – მემახიან ახალასა,
იმას ტრუკა დაუხვდება – ნუ მაფერებ მასხარასა.
– თავ დამანებე ტრუკაო, ჩემს ქალს ვემებ, სხვას არასა.
– ჭკვიანად იყავ, ახალავ, ნურც სმასა სთმოზ, ნურც ჭამასა,
ქალს შენ აღარ დაგანახვებთ, თუნდა დასწყდე თავ-თავადა,
გოგოლაურთ ხო უყურებ, ვერ გასწვდები სათვალავსა,
იარად იმით ავისხით, ხარ-ცხვარს გაძლევეთ, სხვას არასა.
გარბის-გამორბის ბერიძე, ტყავთა იქნევს თავთავადა,
აპარეკა წინ დაუდგა ქეთევანსა, პატარძალსა,
ეხვეწება ქუდმოხდილი, ნუ დაგვმართავ გზა-შარასა,
ალექსის ნუ გაგვიწილებ, შავგვრემანსა, პატარასა.

თუშეთში ქალი რომ საქმროს დაიწუნებდა, დანიშნულის გაყოლაზე უარს იტყოდა ან გათხოვილი ქმრის ოჯახს დატოვებდა და მამის სახლში დაბრუნდებოდა, ქმარეულები მას „კვეთილში ჩააგდებდნენ“ – შვიდი წლით სხვაზე გათხოვებას აუკრძალავდნენ. ასეთ ქალს „კვეთილიანი“ ერქვა. „კვეთილიანი“ ქალის წაყვანის მსურველს საკმაოდ დიდი გამოსასყიდი უნდა გაეღო ძველი ქმრის ოჯახის სასარგებლოდ. ხდებოდა ისიც, რომ განაწყენებული „ქმარევი“ არავითარი გამოსასყიდის ფასად არ მოხსნიდნენ ქალს „კვეთილას.“ მაშინ ახალი საქმრო მას მოიტაცებდა.

თუმ-ფშავ-ხევსურეთის მსგავსად, ხშირად ხდებოდა ქალის მოტაცება სვანეთშიც. რაფიელ ერისთავი თავის „ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიულ წერილებში“ აღნიშნავდა: „მოსახლეობის თითქმის მეოთხედს ცოლი მოტაცებით ჰყავს მოყვანილი, ამის მთავარი მიზეზები იყო: 1) ქალების რაოდენობრივი სიმცირე მამაკაცებთან შედარებით, 2) სვანისთვის წარმოუდგენელია ოჯახი ქალის გარეშე,

ცოლი მისთვის მარჯვენა ხელია, რომელიც მართავს სახლს, მუშაობს ქმრის გვერდით“.

სვანეთში ქალის მომტაცებლებს სამკვდრო-სასიცოცხლოდ მტრობდნენ და ეს მტრობა შეიძლებოდა თაობებშიც კი გაგრძელებულიყო.

ქალის მოტაცება მონოგამიური ქორწინების ელემენტებს შეიცავს. მოტაცებული ქალი კარგავდა მეორედ გათხოვების უფლებას, ვაჟი კი, რომელსაც ქალი წაართვეს, მხოლოდ ისევ მოტაცებით მოიყვანდა ცოლს. ქალის მოტაცება სვანეთში იყო ფაქტი, რის შემდეგაც ქალის მშობლები აღარ თხოულობდნენ ურვადს. ეკლესია კრძალავდა ქალის მოტაცებას და მოტაცებულ ქალს ჯვარსაც არ წერდა, მაგრამ სვანეთში ხშირი იყო არა მარტო გაუთხოვარი, არამედ გათხოვილი ქალის მოტაცებაც („უკეთუ უქმრო დედაკაცი ვინმემ მოიტაცოს—ორი ძროხა მიაართოს მისიანებს, უკეთუ ქმრიანი დედაკაცი მოიტაცოს, ოთხი ძროხა მიაართვას, უკეთუ მღვდელმა ამგვარის მოქმედს ჯვარი დასწეროს - განიკვეთოს“.

სამეგრელოში გათხოვილი ქალის მოტაცებაა გადმოცემული ხალხურ ლექსში:

სი მოჭყუდუ, მა – მაყარე,
ლეცირდეს** ავაყარე,
გვადიას ოსურც მიდულა დო
ვარლამიას გავახარე.

შენ პატარძალი, მე – მაყარი,
ლეცირდეს ავყრი,
გვადიას ცოლს წავართმევ და
ვარლამიას გავახარებ.

სამეგრელოში ძველ დროს ქალ-ვაჟის დაქორწინებას მხოლოდ მშობლები ახდენდნენ. ნიშნობამდე ირკვეოდა ქალ-ვაჟის და მათი მშობლების ვინაობა, ოჯახური და ქონებრივი მდგომარეობა. ამისთვის ირჩევდნენ „მარებლებს“-შუაკაცებს, რომელთაც ევალეობდათ ამ საქმის მოგვარება. იგებდნენ, ხომ არ იყო ქალ-ვაჟს შორის რაიმე, თუნდაც შორეული ნათესაობა, რაც სატიკად აკრძალული იყო, განსხვავებით აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთისა და სვანეთისგან, სადაც ხშირად ხდებოდა მოგვარეთა და ნათესავთა შორის ქორწინება.

სამეგრელოში ასევე არ შეიძლებოდა ერთი ხატის ქალ-ვაჟის ქორწინება, არც დედის და ძიძის მოგვარე ქალის შერთვა. არ

* ლეცირდე – ჩხოროწყუს რაიონი (ცირდავებით დასახლებული უბანი)

ირთავდნენ ასევე შვილობილის გვარისას და მის ნათესავსაც კი, ამ წესებს მკაცრად იცავდნენ და მის დამრღვევს სასტიკად დევნიდნენ. იმ შემთხვევაში, როცა ვაჟსა და მის ოჯახს ქალი მოსწონდა, მაგრამ ქალის ოჯახი მათ წუნობდა და ქალს არ აძლევდა, მაშინ ვაჟი ამხანაგების დახმარებით ქალიშვილს იტაცებდა და მას ერთი წლით სადმე გადამალავდა. მოტაცებულ ქალს უარი რომ არ ეთქვა და მშობლებთან არ გაქცეულიყო, ვაჟი მასთან ძალდატანებით იჭერდა კავშირს. ერთი წლის შემდეგ მშობლები იგებდნენ ქალის ამბავს, მაგრამ სიძეს, უმეტეს შემთხვევაში, მაინც არ ურიგდებოდნენ. ქალის მომტაცებელს უნდა გადაეხადა ჯარიმა: ცხენი, ხარი, ძროხა, ფული, რასაც მიუსჯიდნენ არჩეული კაცები. თუ ქალს შვილი გაუჩნდებოდა, მაშინ მშობლები იძულებულნი იყვნენ, უპირობოდ შერიგებოდნენ სიძეს, მაგრამ მათ შორის კარგი ურთიერთობა არასდროს არ იყო, ვინაიდან ქალის მშობლები თავს შეურაცხყოფილად გრძნობდნენ. ვაჟისა და მისი ოჯახისათვის კი სასახელო იყო ქალის მოტაცება, თუმცა ამ დროს ხშირად იმართებოდა ხელჩართული ბრძოლა სამეგრელოში ნებაყოფლობით მოტაცებას “გინოტყურაფას” ეძახდნენ. ესეც მშობლების ნების საწინააღმდეგოდ ხდებოდა და სასიძოს მანამ არ ურიგდებოდნენ, სანამ ჯარიმას არ გადაიხდიდა. ძალით თუ ნებით მოტაცებულ პატარძალს ოჯახში თავი ამაყად ეჭირა, ასეთ ქალებს სანათესაოში მეტი მოწონება და პატივისცემა ჰქონდათ, ვინაიდან სამეგრელოში ქალის მოტაცება ნიშნავდა მისი ღირსებების აღიარებას. ქორწინების ამ ფორმის ხშირმა შემთხვევებმა, რასაკვირველია, ასახვა ჰპოვა ზეპირსიტყვიერებაშიც, მაგალითისთვის მოვიყვანათ კ. სამუშიას მიერ ჩაწერილ ლექსს „გოგოს მოტაცება“ „ძღაბიშ ხვამილაფა“:

სასინჯოს გინულებუ მაყარეში ჯარითია
ძღაბიშ ცუდელა ქიმუტყობუ მეზობელიშ კარითია,
ექ ნებით ვენაშქვანდეს, გემნუსოფნა ძალითია.
დუდმაყარე რაგადანს: არიქა – დადა გედია
ბარგი ოკო ქიმკიქუნე მუთა გოხვარ მეტია,
ათენა რე ჩქი მოპუნა, სქან იღბალ დო ბედია.

.....

სასიძო წამოსულა მაყარიონთა ჯარითაო,

გოგოს სახლში შეპარულა მეზობლისა კარიტაო,
იქ ნებით არ შეუშვებდნენ და შეჭრილან ძალიტაო.
თავკაცი მაყრონისა ამბობს: დაო, ადექიო,
ტანთ ტანსაცმელი ჩაიცვი, აღარ გშველის სხვა მეტიო,
აი, ესაა, ჩვენ რო მოგვყავს, შენი იღბალი და ბედი.

გოგოსა და მაყარს შორის იმართება დიალოგი. საინტერესოდ
მიგვაჩნია მაყარის პოზიცია:

მაყარე
გედი ძღაბი ასე ხოლო,
ქემკიქუნი ბარგია!
სქან უჯგუშ ვეგგანთხუუ,
ვართი სქანი მანგია;
თის მოწონქენი თინავარა,
ვართი სი რექ განძია,
დიალოგში ერთვება გოგოს დედა:

ძღაბიში დიდა
ჰარიქა, ირკოჩქ გებდგრთათ,
გემიბლათ დო ბკჟინათ,
გიმანთხაფალქ ქემმორთგდო
მუშენ ოკო იბჯინათ?

სასინჯო
/გალეშე იძახ/
– ეზმახანც მუს მულარეთ,
ვარწყეთო გოთანა რე?
დინახალე ჩიება რე,
გალე თოფიშ ცოთამარე!
ძღაბი ვარიას რაგადანცო?
ენა ახალ მოდა ვარე,
დოუნძალით დო ქემკაქუნით
ის ჩერჩელაფა მალე!..

მემობელეფი
ვარწყეთო, დიბჭვითენი
მიდამილეს ძღაბია,
არძას, ჩქემემობელეზც

მაყარი
გოგოვ, ახლავე ადექი,
ჩაიცვი ტანსაცმელიო!
შენზე კარგი არ დაგესხმის,
არც შენი თანასწორიო;
იმას მოსწონხარ, თორემ
არც შენა ხარ განძიო.

გოგოს დედა
არიქა, ყველა წამოვდგეთ,
გავიდეთ და ვიყვიროთ,
გამტაცებლები მოვიდნენ და
რას უნდა ველოდოთ ?

სასიძო
/გარედან იძახის/
– ამდენ ხანს რას უდგეხართ,
არ ხედავთ გათენებაა?
შიგნით კი ლაპარაკია,
გარეთ თოფების სროლაა!
გოგო უარს ამბობს?
ეს არაა ახალი მოდა,
მიეძალეთ და ჩააცვით,
მას ჩოჩიალი მოუხდება!..

მეზობლებო
არ ხედავთ, რომ დავიწვით,
წაგვართვეს ქალია,
ყველას, ჩვენ მეზობელსა

გამგმაკლეს კარქია...

გამოგვეკეტა კარია!..

პოეტური ტექსტიდან ნთლად ჩანს, რომ გოგოს აზრს ანგარიშს არ უწევენ. ასევე ცხადად იკვეთება მომტაცებელთა წრე. უდავოა, რომ ნამდვილად არასასურველ ქორწინების შემთხვევასთან გვაქვს საქმე. ქალის მოტაცების ფაქტი მის პატრიარქალურ წარმოშობაზე მიუთითებს. ქალის მოტაცებით მამაკაცი თავისი ძალის დემონსტრირებას ახდენდა და ცდილობდა ქალი მასზე დამოკიდებულ მდგომარეობაში ყოლოდა.

მეგრულ ფოლკლორში იძებნება ტექსტუალური მასალა, სადაც გოგოს ნამდვილად მასზე უკეთესი იტაცებს. მოვიხმოთ ტექსტს:

ძლავი, გედი მალასგდო ქიმკიქუნი ბარგია!

სქან უჯგუმის მექუნქ ვარა, ვარე სქანი მანგია!

პეპუ მიქა გოხოლუნა თქვანი აფხანაგია!

თემ ვარიას რაგადანქო, მუშე გინიხანგია?

დიდეფიშე ნათქვამი რე, თქვანი ეკოკათუა.

თემ ვარია ვაგგალე, ეშენ მუთუნ ვა თქუა!

ოკო გეგნოგიცონათე, პეპუს აფუ ნათხუა,

ნებით მოლაზოჯი, ვარა ქემორხვადე ხართუა!

.....

ადე, გოგო, ტანთ ჩაიცვი, გელოდებით ხალხია,

შენზე უკეთესს მიყევხარ, არაა შენი ფარდია,

პეპუ მიქავა გახლავართ, თქვენი ამხანაგია,

ამის უარს როგორ ეტყვი თუ ჭკუა გაქვს თავშია.

დიდებისგან ნათქვამია თქვენი ერთად ყოფნა,

უარი აღარ გაგივა, მეტი არაფერი თქვაო,

უნდა წამოგიყვანოთ, პეპუმ ასე გვთხოვაო,

ნებით თუ არ წამოხვალ, მაშ მოგიწევს გათოკვაო.

ყველა შემთხვევაში ქალის მოტაცება ეწინააღმდეგებოდა და ეწინააღმდეგება საყოველთაოდ აღიარებულ და დაკანონებულ ცხოვრებისეულ ნორმებს.

ჩვენ ვიცით მოტაცების სამი დამოუკიდებელი ფორმა: 1. მოტაცება ძალადობით, 2. მოტაცება საცოლესთან შეთანხმებით, 3. ფიქტიური მოტაცება, მაგრამ საცოლის მოტაცების ზემოაღნიშნული ფორმების პარალელურად მე-19 ს. უკანასკნელ მეოთხედიამდე შემორჩა

მოტაცების კიდევ ერთი ხერხი - ფიოშით მოტაცება. ესაა ფეოდალურ ურთიერთობათა წიაღში შობილი მოტაცების ფორმა, რომელიც, ფეოდალის მიმართ გარკვეული საქორწინო ვალდებულებების შეუსრულებლობის გამო, ქორწინებაზე ფეოდალის უარიტაა განპირობებული და ამ უკანასკნელისგან გაქცევას,ყმის წაგვრასა და სხვა ფეოდალის განკარგულებაში გადასვლას გულისხმობს. „ფიოში“ მეგრული სიტყვაა და ნავარდს, თავისუფლად მოძრაობას ნიშნავს. ასე უწოდებდნენ სამურზაყანოში იმ გლეხებს, რომლებიც სამეგრელოდან მებატონის თავგასულობას გაექცეოდნენ ენგურს გაღმა. გლეხი ვალდებული იყო, ქორწინებისას მებატონისათვის გადაეხადა ე.წ. „საჩექმე“. ამის გარეშე მებატონე ყმა ქალს გათხოვების უფლებას არ აძლევდა, რაც ზრდიდა „ფიოშით“ დაქორწინებულთა და სხვა მებატონესთან გახიზნულთა რიცხვს. „საჩექმე“ გადასახადი ზოგჯერ 20-30 თუმანსაც აღწევდა, რომელიც სასიძოს ჰქონდა გადასახდელი და იმ დროისთვის არცთუ მცირე თანხა იყო.

6.3 პატარძლის წყალზე გაყვანა

ქორწინების ინსტიტუტის შესწავლა აქტუალური პრობლემაა, ვინაიდან მრავლადაა ჯერ კიდევ შეუსწავლელი საკითხები. ასეთებად შეიძლება ჩაითვალოს ზოგიერთი რელიგიური წესი, რომელიც თავის თავში შეიცავს სოციალურ ასპექტებს. ასეთია ოჯახის ახალი წევრის – პატარძლის ოჯახთან, თემთან, მეურნეობასთან ზიარების წესი.

ახალი წევრის მიღება ხდება სამ ეტაპად: 1. პატარძლის კერასთან მიყვანა 2. პატარძლის წყალზე გაყვანა 3. პატარძლის ხატში გაყვანა. ამჯერად ჩვენი ინტერესის საგანია პატარძლის წყალზე გაყვანა და ამ ფაქტთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებანი, რომლებიც მეტნაკლები სხვაობით გავრცელებულია მთელ საქართველოში.

ქმრის საგვარეულოსთან პატარძლის ზიარების ერთ-ერთი ელემენტი, მისი წყალზე გაყვანა უკავშირდება თავისი ფუნქციით ნაყოფიერების კულტს და რელიგიურ წესთა რიგში ჯდება.

ხევსურეთში პატარძალი სამი დღის განმავლობაში წყალზე არ უნდა წასულიყო, შემდეგ იგი წყალზე მიდიოდა მარტო. ის პატარძალი გამოუსადეგრად ითვლებოდა, ვინც წყალს ვერ მიაგნებდა. საინტერესოა ფშავში შემორჩენილი ჩვეულება, რომელიც მხოლოდ

მათურის თემში არსებობდა. ამ წესს „წყალში გორებას“ უწოდებდნენ. ამ წესის შესრულების დროს პატარძალს წყალში აგდებდნენ.

წყალს, როგორც გამანაყოფიერებელ საშუალებას, ქართველური ტომები ოდითგანვე მიმართავდნენ. ამ საკითხის მნიშვნელოვანი კვლევა აწარმოა მზია მაკალათიამ. ის წერს: „წყლის განმანაყოფიერებელ ფუნქციასთანაა დაკავშირებული სამეგრელოში გავრცელებული წესი პატარძლისთვის წყლის მიჰკურებისა, რომელშიც მდადე და იმ სოფლის ბედნიერი, მრავალშვილიანი რძალი მონაწილეობენ. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ პატარძლის წყალზე გაყვანის დროსაც მდადე და ხელისმომკიდე ფიგურირებენ“.

სამეგრელოში პატარძლის წყალზე გაყვანა ხდებოდა მსგავსად სხვა კუთხეებისა, ქორწილის დამთავრების შემდეგ. პატარძალი ქორწილის შემდგომ გარკვეული დროის მანძილზე სახლიდან არ გადიოდა და მხოლოდ საოჯახო საქმეებით იყო დაკავებული. წყალზე ის მის თანატოლ ბედნიერ ქალ-რძლებს გაჰყავდათ, სადაც მცირე ლხინს გამართავდნენ, შემდეგ პატარძალი ნამზითვ თუნგს წყლით ავსებდა და ასევე სიცილითა და სიმღერით ბრუნდებოდნენ უკან. სამწუხაროდ, ამ თემატიკასთან დაკავშირებული ფოლკლორული მასალა ბევრი არ არის შემორჩენილი, მაგრამ სავსე მუშაობის დროს შევძელით ბ. კვარაცხელიასგან, სოფელ ჯგალში ჩაგვეწერა ეს პატარა ლექსი:

სოფელიში მოჰყუდუს,	სოფლის პატარძალს,
სისქვამეთი ჰყუდილს.	სილამაზით გამზითვებულს,
მუშ მახანა ცირეფი.	მისი ტოლი გოგოები
წყარმა მიდეცნანა	წყალზე წაიყვანენ.
წყარპიჯს იტკარჩალუნა დო,	წყლისპირას მხიარულობენ და
ღურჴულ–ღურჴულით	სიმღერ – სიმღერით
წყარს ქუმაფიორაფუნა.	წყალს მოაფრიალებენ.
ამდლა თაში დო უკული	დღეს ასე და მერე
მუშით მიწკანტალ მოჰყუდუ	თვითონ დადის პატარძალი.

სამეგრელოში „პატარძლის წყალზე გაყვანის“ დროს მიჰქონდათ კვერცხი, როგორც ნაყოფიერების სიმბოლო. კვერცხს წყალში ჩააგდებდნენ და პატარძალს დალოცავდნენ. პატარძალი ახალ დოქს წყლით აავსებდა და სახლში მიჰქონდა. იგივე წესი

გვაქვს დამოწმებული აფხაზეთში და აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში.

ზოგიერთი მკვლევარი ამ რიტუალს პატარძლის წყლის სულთან დაქორწინების უძველეს რწმენასთან დაკავშირებულად მიიჩნევდა (კაგაროვი, ზელენინი, ნედერლე), რომლის თანახმადაც საპატარძლო წყლის ღვთაებას მსხვერპლად სწირავდა თავის უმანკოებას.

ძველად წყლის მოსატანად წასული ახალგაზრდა გოგონები სხვადასხვა სიმღერას ასრულებდნენ. ამ მხრივ განსაკუთრებით მდიდარია აღმოსავლეთ საქართველო. წყლის მოტანა „სადედაკაცო“ საქმედ ითვლებოდა. ხევსურული მასალებიდან ირკვევა, რომ ის სპეციალური ტერმინითაც კი იყო აღნიშნული. მაგ., ერთ–ერთ ხევსურულ ლექში ვკითხულობთ:

„წამავე საწყალზედოდა ,გადიწვერნეს მზენია,
თვალი მაგვკიდე მწვანილთა, რახე სხვაგვარად ვქენია.“

ოჯახში წყლის ზიდვა ევალეზოდა ქალს:

დედავ, რაზე გამათხოვე ასე პატარა ქალია,
ვერ შევძელი ოჯახობა, ვერ მოვიტანე წყალია.

წყლის მოსატანად ქალთა მთელი ჯგუფი მიდიოდა, სიმღერებიც გუნდურად სრულებოდა. ასეთ ლექსებში დიდი რაოდენობითაა შესული სატრფიალო მოტივი, გვხვდება ქალის ოჯახური მდგომარეობის აღწერაც და იუმორიც.

საწყალზედო ლექსები ორ ჯგუფად იყოფა: 1. სატრფიალო და 2. საყოფაცხოვრებო. შრომას სამი რიტმული მომენტი ახასიათებს: წყალზე გამგზავრება, ავსება და დაბრუნება. მასთან დაკავშირებული ლექს-სიმღერებიც ასეთივე მუხლობრივი უნდა იყოს, მაგრამ აღნიშნული მომენტების ლოკალური გამოხატულება ქართულ ფოლკლორში არ ჩანს.

აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში თითქმის ყველგან ერთნაირად ხდება პატარძლის წყალზე გაყვანა. ნაშუადღევს სოფლის ახალგაზრდები ნეფე–პატარძლის, ეჯიბისა და მდადის თანხლებით, გარმონის დაკვრითა და სიმღერით წყაროსკენ გაემართებიან. პატარძალს ზურგზე თუნგი ჰკიდია, თან მიაქვს დედამთილის გამომცხვარი სამი კოტორი, სანთელი და ღვინო. წყაროს პირას გაშლიან სუფრას, ხელისმომკიდე სანთელს აანთებს,

კოტრებს დაჭრის და სასმელით წყაროს კარს დალოცავს. შემდეგ დაუქორწინებელი ქალ-ვაჟები ერთმანეთს წყლით გაწუწვენ, თუნგს წყლით აავსებენ, პატარძალს აჰკიდებენ და სიმღერით ბრუნდებიან უკან. ამ რიტუალით პატარძალს ანახეს წყარო და წყაროსაც გააცნეს სოფლის ახალი წევრი.

ტექნიკის არარსებობის პირობებში ქართველ ქალს მძიმე ტვირთად აწვა წყლის ზიდვა. დრომ უამრავი წესი შეცვალა, საბედნიეროდ, წყლის ზიდვა და პატარძლის წყალზე გაყვანაც საქორწილო რიტუალის უძველეს ფორმათა გადმონაშთად გვევლინება.

დასკვნა

საკვალიფიკაციო ნაშრომზე მუშაობის პროცესში გამოიკვეთა, რომ მეგრულ საქორწილო ზეპირსიტყვიერებაში მოიპოვება არაერთი ძველი მითოლოგემა, არქიტექტური სიუჟეტი, სინტაგმური კონსტრუქცია, ასოციაციური და მეტაფორული სახე. თვალსაჩინოა, რომ არქიტექტური მოდელები ზეპირსიტყვიერ ტექსტებში გამოიყენება, როგორც სახეშეცვლილი ისე პირდაპირი სახით.

მეგრული საქორწილო ზეპირსიტყვიერი ნიმუშები აუცილებლად მოითხოვს ისტორიული, ყოფითი და სოციო-ლოგიური ფაქტების მოშველიებასა და ახსნას. ის, რაც ერთი შეხედვით გარკვეულწილად ირაციონალური ჩანს, სავსებით გასაგები და რაციონალური ხდება. უფრო მეტიც, მთელ რიგ შემთხვევებში, თუ ლექსი რაიმე საწესჩვეულებო ცერემონიალთან არის დაკავშირებული, ის პირდაპირ ამ ცერემონიალის „ოქმსაც“ კი წარმოადგენს. ამის მაგალითები საკვალიფიკაციო ნაშრომში მრავლად არის წარმოდგენილი.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სადისერტაციო ნაშრომში შეძლებისდაგვარად მოხერხდა ქართული ფოლკლორის მნიშვნელოვანი ნაწილის, მეგრული საქორწილო ზეპირსიტყვიერების ანალიზი. კვლევისას გამოიკვეთა, რომ სამეგრელოს პოეტურ ფოლკლორში დასტურდება ყველა ის ჟანრი, რომელიც დამახასიათებელია, საერთოდ, ქართული ხალხური შემოქმედებისთვის.

ანალიზის პროცესში ნაჩვენები იქნა მეგრული საქორწილო ზეპირსიტყვიერი ნიმუშების კულტუროლოგიური ფუნქცია, მათი როლი პიროვნული და ეროვნული იდენტუიფიკაციის პროცესსა და ტრადიციული ტექსტების საბოლოო სახით ჩამოყალიბებაში.

ზეპირსიტყვიერი ტექსტები განხილულ იქნა, როგორც ესთეტიკური სისტემები, რომლებიც ცხადყოფენ ეროვნულ იდეებსა და ფორმებს.

სადისერტაციო ნაშრომის ფარგლებში წარმოდგენილი კვლევა საშუალება მოგვცა გვეჩვენებინა, თუ როგორ ინარჩუნებდნენ ზეპირსიტყვიერების ნიმუშები თავიანთ პარადიგმულ სტრუქტურებს, ეთნოკულტურის ელემენტებსა და მოდელებს.

საიდუმლოება არ არის, რომ ტექნიკის, ცივილიზაციისა და კულტურის საოცრად სწრაფი წინსვლა მივიწყების, ნიველირებისა და გაქრობის საფრთხეს უქმნის ხალხური შემოქმედების სხვადასხვა უბანს, მათ შორის ზეპირსიტყვიერებასაც. დღეს არავის შეუძლია ზუსტად განსაზღვროს, როგორ წარიმართება უმწერლობო ქართველური ენების, მათ შორის მეგრულის ბედი საუკუნეების შემდეგ, მაგრამ იმის თქმა კი ნამდვილად შეუძლებელია, რომ ამ ენაზე არსებული მასალები მომავალში ფასდაუდებელი იქნება.

სადისერტაციო თემასთან დაკავშირებული

კუბლიკაციების ნუსხა

1. აბულაძე ნანა – ნიშნობა სამეგრელოში, ზუგდიდის სასწავლო უნივერსიტეტის სამეცნიერო შრომების კრებული, № 4, ზუგდიდი, 2010, გვ. 139–141.

2. აბულაძე ნანა – ხელოვნური დანათესავება, შ. მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის შრომების კრებული, № 4, თბილისი, 2011, გვ. 105–113.

3. აბულაძე ნანა – ჯვრისწერა და მასთან დაკავშირებული რიტუალი სამეგრელოში, შ. მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის სამეცნიერო შრომების კრებული, თბილისი, №6, გვ. 68–78.

4. აბულაძე ნანა – „ დიარა“ ანუ საქორწილო ლხინი და მასთან

დაკავშირებული ლექს-სიმღერები სამეგრელოში, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის ფაკულტეტის შრომები, ტომი IV, თბილისი, 2015, გვ. 155–165.

5. აბულაძე ნანა – „ოჩოკოჩის“ ფენომენი მეგრულ ფოლკლორში, მსოფლიო ფოლკლორისათა საერთაშორისო სამეცნიერო საზოგადოების რწმენა-წარმოდგენების კომიტეტის კონფერენციის მომხსენებელთა სამეცნიერო შრომების კრებული, 1–4 ოქტომბერი, ზუგდიდი, 2014, გვ. 98–101.

6. აბულაძე ნანა – ოჯახისა და ქორწინების უძველესი ფორმების ზოგიერთი საკითხისათვის მეგრულ პოეტურ ფოლკლორში. “პირველი ღამის უფლების“ კვალი მეგრულ ზეპირსიტყვიერებაში, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის ფაკულტეტის შრომები, ტომი თბილისი, 2016.

7. აბულაძე ნანა – ოჯახისა და ქორწინების უძველესი ფორმების ზოგიერთი საკითხისათვის მეგრულ პოეტურ ფოლკლორში, მოტაცება, შ. მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის სამეცნიერო შრომების კრებული, თბილისი, 2017.

St. Andrew the First-Call Georgian University of the
Patriarchate of Georgia

School of Humanities and Law
Philological Faculty

Educational Program for Doctorate
History of Georgian Literature

With the right of handwriting

NANA ABULADZE

Megrelian Wedding Folk

Thesis for a Doctor's degree in Philology

Tbilisi
2017

Dissertation paper is done at Faculty of Humanities and Law of the St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

Research advisor: **Amiran Arabuli,**
Doctor of Philology, Professor.

Oponents: **1. Teimuraz Djagodnishvili,**
Doctor of Philology, Professor;
2. Qetevan Sikhharulidze,
Doctor of Philology, Professor.

Dissertation paper will be presented in2017, at Philology Section of the Council of the dissertation committee session of Humanities and Law Faculty of the St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

Address: 0162, Tbilisi, Ilia Chavchavadze avenue N53 A, St. Ilia Conference Hall of the St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia, fourth floor.

Dissertation Paper is accessible at the scientific library of the St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

Dissertation issue was sent in 2017 by the scientific secretary of

dissertation committee of philological department.
Doctor of Philology, Professor

Nino Mamardashvili

General Description of Research Paper

The research studies Mengrelian Wedding Folk literature which is unique in its diversity, depth, archaism and history. The research presents an overview of one aspect of sacramental folk poetry.

Folk art is a cultural phenomenon describing its ancient traditions comprising in itself the materials of national mentality. Knowing folklore means knowing yourself. Folkloristic is not the isolated discipline. As the folk art has its roots in history, customs, perception and mentality of its creators, as folklore is closely linked with disciplines studding spiritual and cultural aspects of human life. Folkloristic is related to history, archaeology, ethnography, linguistic, history of culture and builds its own theory based on above disciplines. Every poem, fairy tale or legend spotlights an important step of our history often with documented accuracy.

Multiple factual materials collected by modern humanitarian science during recent decades, enable the better understanding of ancient history of the humankind. Language, tune, traditions and customs are those have been nursed by nations to present times.

Folk poetry has is of significant importance in terms of science as it shows the first steps done by people in creation of their national poetry. Long before the creation of alphabet, folk poetry was the only folk art. "Folklore is a result of long hard work done by generations through the centuries. Georgian folk literature has been formed not by one class or an individual but by Georgian society during the long period of its history-" says Mikheil Chikovani.

Folk literature creatively describes the reality, which is well proved by works of folk literature of ancient and modern times. Nature and society is not isolated from each other and when studding folklore one has to consider that both are alive, changing and developing gradually. Folk literature has to be studied along with the history of its creating nation. Folklore is based on beliefs, way of life and household ideas and cannot be studied separately from society and its beliefs.

Folk poems and songs picture beliefs and traditions, people's

everyday lives, their ethical and esthetical ideals. This is of course kind of a history of people. That is why it is so important to collect the works of folk literature.

Mengrelian folk literature was compiled and published by Al. Tsagareli – Mengrelian Etudes 1880; I. Kipshidze- Mengrelian (iverian) Grammar 1914; Sh. Beridze-Mengrelian (iverian) language 1920; M. khubua – Mengrelian Texts 19 37; Mengrelian song lyrics and small scale texts were published in “material Collection, volume 10 and 18. The journal published interesting pieces of mythos, fairy tales and legends.

Following monographies were published: A. Tsanava – Folk Literature (based on Mengrelian materials) Tbilisi 1970, To issue of Georgian Historical Folk Literature 1971, Tbilisi. Georgian Folk Literature, Mengrelian Texts (with Georgian translation) vl II, prepared and commented by K. Danelia and A. Tsanava.

Georgian Folk Literature Works (Mengrelian pieces) prepared by K. Samushia, edited by A. Tsanava, 1971. K. Samushia- Issues of Georgian Folk Poetry, Mengrelian Works, 1979, the same author- Georgian Folk Literature, Mengrelian Works 1990, Tbilisi, the same author- Old Kolikh 9 Mengrelian) poems and songs, Zugdidi 2001. M Kvirtia- Phanagorias(Phanagorias, Folklore, ethnography, toponymy and microtoponymy 2001. Georgian folk Literature (Chkhorotsku region) – published by Amiran Lomtadze 2016. “Ekuri Kalvazhiani” recorded and published by Akaki shanidze 1958- Essays. T. Gudava – Georgian Folk Literature, Mengrelian Texts 1975, Tbilisi.

Main Goals and Objectives

The research aims to analyse and evaluate the multi-layered and important part of Georgian Folk literature – Mengrelian Wedding Folk Literature. To observe the transformation process of mythical, pagan and Christian models into art version that is covering not only Samegrelo but the whole Georgia with slight differences between the regions. It is very interesting to follow those pieces of Wedding Folk Literature, which transformed in paradigm structures highlighting existential and socio-cultural status of sacral folklore.

Scientific Innovativeness and Main Outcome

The main pieces of Georgian Folklore were recorded started from mid of 19th century. The reason of folk materials having reached present times fragmented proves the significance to study and research this field more thoroughly.

The importance of the research has been identified during the working process when was revealed the cultural function of Mengrelian Marriage Folk Literature, its role in individual and national identification process and structuring traditional ethno cultural texts.

Theory and Methodology Basics

Method of semiology and literature studding tools helped better reveal and picture the importance of art images prevailing in Mengrelian Wedding Folk Literature (folk literal texts were reviewed through ethnetic systems proving national and mental models and structures).

Theoretical value of the Research

The issue in an ethnography point of view, first was described and characterized by Archangelo lamberti (Description of Samegrelo Tbilisi 1938), T. Sakhokia (Ethnographical Essays, Tbilisi 1956) and S. Makalatia (History and Ethnography of Samegrelo, Tbilisi 1941). S. Makalatia emphasises that among Kartvelian tribes along with Svans, Pshavs and khevsurs, Mengrelians have preserved their wedding traditions pure and beautiful.

Through the history Samegrelo has always been a backbone and indispensable part of united Georgia. Its folklore, being extremely rich and diverse has not yet been duly studied. We hope that this research will assist to compensate this shortcoming and introduces better understanding of Mengrelian marriage folk literature.

Practical value of the Research

Working on research enabled us to prove the uniqueness of

Mengrelian marriage folk literature and show how it has preserved paradigm structures and ethno cultural elements and models through the centuries.

The research will help Philology students (under-graduate and post graduate students and phds) scientists and researchers interested in Georgian Folklore and Mengrelian marriage folk literature, in particular.

Structure and Volume

The research consist of 165 pages typed text. The problems identified within the research and character of the issue determined its structure, which comprises of introduction and six chapters. It is also consist of sub chapters, conclusion, annotations in English and Georgian language and a bibliography.

Chapter 1- Engagement issue in Mengrelian Folk poetry

1.1Engagement in Cradle

1.2 Engagement symbolism

Chapter 2-„Ginidzirapa“ or checking the bride (DAKVLEVA with Pshavs and Khevsurs) and Mengrelian Folk Literature.

Chapter 3– Wedding ceremonies and verse-songs related to it.

Chapter 4-Some aspects of FictiveKinship and folklore

Chapter 5-DIARA or wedding feast and related verse – songs in Samegrelo

Chapter 6-Ancient forms of family and marriage aspects in Mengrelian Folk poetry

6.1 „The Right of the First Night“ traces in Mengrelian Folk Literature

6.2 Bride kidnapping

6.3 Taking bride for water

Main Content of Research

Introduction gives main goals and essence of the research, its scientific innovativeness and methodology, shows the practical and

theoretical value of the research and issues that are significant value to research topic.

Chapter I

Engagement Issue in Mengrelian Folk Poetry

Syncretic character of poetry cannot better observed rather than in Georgian sacral verses. Sacral poetry is divided into several parts. The most important among those are calendar and household verses. The research reviews the customs only when it serves to better highlight the folklore piece, analyse its character and helps its understanding. Ethnographical observations done by a folklorist are always determined by the folklore traditions themselves.

Mengrelian Folk poetry plays important role in Georgian tribes' Folk poetry.

Engagement as a domestic phenomenon plays a major role as in Mengrelian Folklore as well as in Georgian poetry in general.

Engagement precedes marriage and determines couple's further marriage. Marriage institute and marriage related customs have done long way of development.

Marriage was historically developed relationship between man and woman and kept changing with the society.

Through the marriage the society was sanctioning humans natural demand for procreation. As the character of marriage determined the demography, influenced physical and spiritual genotype of future generation, the society was concerned of moral and legal aspects of this institute.

Engagement is a considerable phase of marriage, ritual influencing the couple's future fate. The name of a custom "SHANUA" (nishanoba) – Nishanua (putting a sign, mark) means to put a sign, to mark something or someone. In marriage ceremony NISHANUA means to "mark" a young woman for further marriage and this way declare one's ownership over her. "She is chosen now, she was identified by someone so nobody else now dares to have her" – T. Sakhokia. The same right is observed in other

Mengrelan custom to mark a tree in the forest. If someone marks a tree in the forest means, he states his ownership over it and anybody who touches it violates the right of property. Silver or golden coins, silver things, coral or amber rosary were used as an engagement token.

1.1 Engagement in Cradle

Engagement in a cradle was wide spread form and mostly used in mountainous regions of Georgia. It was commonly exercised tradition not only in Georgia but in entire Caucasus. The custom was so popular among higher class of the society that the tradition was included in an agenda of Ruis- Urnisi Orthodox Council.

In Adjara and Meskhet –Javakheti the tradition is known under the name of “BESHIQIARDMA” and in Samegerlo - “ONTSESH IKODGUMA”. The same tradition is known in Tusheti as “MUTSLAD SHTANTQMA”(putting in the womb) and in Phavi as “marriage in the womb”.

In old times engagement in a cradle was common among Mtiulians but vividly preserved was in Khevsureti, Racha, Samgrelo and Svaneti. The above custom is described in ethnographical and historical literature. Some old literary compositions read the following to prove the above said:” In some areas the infants were engaged” – says I. Batonishvili

“Ontsesh Ikodguma”(literary means bringing a child in a cradle to someone’s house) is described by S. Mkalatia . The case had place when children’s parents liked and respected each other and wanted to be related. Boy’s parents brought the baby in a cradle to girl’s house put both cradles together and blessed the children: ” may you have a long and happy family life”. At the end, boy’s parents would hang a piece of jewellery on the girl’s cradle and this way consider her as their bride. When the children grew up they would get married. Breaking the promise was considered a serious insult to the family and may lead to feud.

The trace of the tradition can be observed in folk literature as well. M. Chikovani when comparing Rustaveli’s poem “knight in Panther’s Skin” with popular “Tarieliani” concludes that the fact Rustaveli does not mention this tradition in his poem, means he is not aware of it, while

as its existence in “Tarieliani” must be explained by adding it later by a folk reader.

An example recorded during field activities, pictures the above tradition very well:

Today baby Anetta and Bagrat
are going to be engaged in the cradle
A lot of people will gather for celebration.
May the God bless them.

Also epic literature of Narts speaks about the tradition of engaging children in the cradle as widely accepted custom in whole Caucasus. Nart hero Soslan was engaged in the cradle with Atsirukh, the sun’s daughter: „you, know Soslan you have had Atsirukh your betrothed since you were in cradle“ – says Sanata to her son.

In Svaneti, long before the babies were born, parents would agree to marry them or make them sworn brothers. S. Inal-Ipa speaks about the same custom having place in Abkhazia. In Khevi area, east Georgia along with engagement in the cradle local population practised engagement in childhood. Children’s engagement was mutually agreed and desired by parents of both parties.

When engaging in a cradle or childhood, the families did not discuss „urvadi“ or bride wealth, a payment made by grooms side to bride’s parents. This was true when close friends decided to become relatives through marriage of their children. In all other cases to discuss Urvadi was common practice and being preliminarily agreed by bride’s father and middlemen sent by groom’s family. If agreement on Urvadi was not reached the marriage would fail.

1.2 Engagement symbolism

To look deeper into the issue we have to know the symbolism of engagement. A woman could be considered engaged after being given a token, which was different on every stage of society development.

Folklore is rich with customs characterising stages of the society development. Here we’ll speak about symbolism of engagement which has been preserved and only slightly changed during the years.

Engaging with bullet was quite common in Samegrelo. While working in the field an informer Lela Mikava- Shonia told that in her youth a bullet, hood or an arrow were used to engage a woman.(Lela Mikava-Shonia Tkaia, 2005)

Exchanging the bullets was also well-accepted method of engagement. Breaking the promise was strictly condemned by the society. If a woman broke a promise than a man would say out loud during the people's gathering that she broke a promise and nobody can or dare to marry her. He as well tried to tear her cloths and take a piece of it. That was known as "dakivleba" „screaming“ and after that hardly anybody would want to marry that woman.

In Samegrelo during the dancing father or uncle of the future groom would throw a hood at a young woman and with that she was considered engaged to the man. If woman's parents refused, they might be fined and their daughter would not be able to marry the other as she was considered already being married or belonged to someone. Our respondent M. Jalagonia tells: „ if a young woman has been thrown a hood and she did not fell meant she was single.“

Other tokens used for engagement were flower, apple, whip, arrow, ring, handkerchief, corn. This way we can follow the evolution of engagement tradition accompanying the development of the society.

During field activity in York we recorded a verse illustrating the engagement with whip:

You see my wife
Our daughter has been engaged
Our guest left his whip
And departed
Should we expect a matchmaker
To arrange everything,

The following verse illustrates an apple and flower used for engagement

I am a single girl
My mother did not want me to get married.
When I see a handsome boy

My heart starts crying.
I had an apple
I throw it to you
If you do not marry me.
May you be cursed.

A man takes a young woman's hand into his and declares:
Putting a ring on your finger with a special gem.
Putting an apple into your hands.

Putting a ring on a finger was symbol of engagement, which is illustrated by the following Mengrelian verse:

Hey girl, stop tormenting me
Put this ring on your finger
have a heart and
Become my wife.

So-called NADI or gathering the people to work collectively helping in various household or field activities, was very well known practice. The verse below told by one of the respondents reads:

Pilla looked around
Threw a maze [to her]
When nadi saw this
Started laughing.

With below verse is obvious that maze also was used to engage a woman.

Betrothal by putting a hand on a young woman was also practiced in Samegrelo, also Samurzakano and some Caucasian regions. Putting his hand on a woman meant declaring his right over the woman. Special literature reads the same tradition of betrothal by putting or patting hand on desired woman's leg, shoulder or bottom was known in Britain, Scotland and among Native Americans.

Bringing an engagement token to a woman was mandatory in Georgia in early centuries. Martyrdom of the Holy Queen Shushanik, the earliest surviving extant piece of Georgian literature reads: when Varsken decided to divorce his wife Shushanik, he demanded all the jewelry that he gave her as a sign and seal of their marriage, to be returned. Thus it's

obvious that Varsken gave his wife, a queen Shushanik rich gift of jewelry which he now wanted back in order to find someone who would deserve wearing them.[his second wife].

Along with changing country's social and economic life, the engagement traditions and gifts/tokens kept changing too.

Folklore and ethnography are those two phenomena, which gives idea how Georgians lived and believed in old times and illustrates its history and development.

Chapter II

„GINOZIRAPA“ or checking /seeing the bride and Mengrelian Folk literature

One of the means to possess a desired woman was called „ginozirapa“ or seeing / examining a bride.

Mengrelians were very sensitive to woman's beauty. A. Lamberty wrote “ When in Europe a man gets married he often is interested in bride's possession and dowry, while in Kolkhida Mengrelians more value woman's beauty, courtesy and healthy offspring.

This bride's dowry is her beauty.

That is more than enough.

A letter published in a compilation of materials, „Life and Beliefs of Mengrelians“ describing marriage customs reads: A woman for a Mengrelian man is a poetry. He takes care of her, pampers her, eases her life only to be able to admire her himself and let the others like her, too”

Charden describes Mengrelians as: „people of a very good breed: men are well built, women are very beautiful. Women of noble estate have delicate features and gentleness that mesmerizes. I've seen many of them of an excellent complexity, really nice looking ones. They have tender and loving look attracting the viewer.“

Mengrelian marriage consists of 4 stages: 1. Meeting/ examining the bride; 2. Engagement; 3. „mokonapa“ taking a bride to groom's home; 4. „Diara“ or wedding feast where a whole village was invited.

Here we will spotlight the first stage „Ginozirapa“. Examining

the bride (Ginodzirapa) means to check thoroughly her dignities and shortcomings. The word „Ginodzirapa“ is characteristic only to marriage phraseology.

When men and women reached marriage age their parents tried to find them a match. Grooms uncle, mother's brother, and bride's brother had family authorization to play the role in the process. The main role as well was assigned to parents, uncle, older brother and matchmakers as well. They agreed when and where the young people could see each other. That was „Ginodzirapa“.

The role of uncle and his authority in choosing and seeing a bride is known in scientific literature as Avunculata. Avunculata had place when matriarchate started to convert into patriarchate.

Avunculata was proved to be practiced in Mtiuleti, Pshavi, Khevi, Svaneti and in entire Caucasus even though it cannot be traced in folk literature of above regions of Georgia but in mountainous Adjara region only.

„Ginodzirapa“ could be official or unofficial. Often neither a girl nor her family knew that a person passing by their house and asking some water was looking for a chance to see and talk to young girl. A matchmaker often would choose the suitable couple yet unknown to each other and arranged their meeting. It might have happened at someone's wedding, funeral, or gathering. After a girl was engaged, breaking the promise was considered as an insult and shame for a family and might lead to feud. Bride's virginity was a defining factor for a marriage.

A man should know everything
and being experienced
whereas a woman should stay at home
and wait for future husband.

Good and well-mannered girl was a desired wife to every family. It was a common thesis all over Georgia.

Teimuraz II, 18th century poet in his piece „Mirror Tales“ mentions that nicely dressed bride is brought to be seen and met by a groom. This is a part of a ceremony known in Folk literature as examining a bride.

A matchmaker is a well-known character of Mengrelian Folk

literature.

Often families granted a huge authority to a matchmaker. They could marry even unsuitable couple that proved the skillfulness and professionalism of a matchmaker. Professional matchmaker, agile, dipstick and liar totally differed from honest and decent intermediary.

At some point both matchmaker and an intermediary were working at the same time both trying to match the couple but using the different methods. All above said shows that matchmaking was a common practice all over Georgia but slightly different by regions. Young woman's family, breed, mother, her skillfulness in household matters, beauty and loyalty to family were valued the most. Gradually, apart from good breed, family, beauty and personal features, bride's dowry became one of essential factors for successful marriage. Even today, this issue plays decisive role in marriage negotiations. Young men had to give preference to women with dowry and ignore his personal feelings. This was the case with poor people, who could not afford rich dowry and thus had no chance to get married.

Gradually the preconditions of marriage have changed. Matchmaking disappeared, a dowry got not that much important and love took priority. Young people marry by love and their parents play no more crucial role in their marriage matters, which becomes the reason of parent's dissatisfaction. This dissatisfaction of old generation is illustrated in folk literature by following saying still in use: young people do not have to blame anyone but himself or herself. Let them marry those they choose by themselves“.

Chapter III

Wedding Ceremony and Verse-songs Related to it

The foundations of society and the State have their roots in the family institute, which is basing on marriage. Marriage customs are well structured and passed from generation to generation. Ethnography is a discipline protecting traditions and customs. Folklore is not only about studding past. Along with society developing folklore was developing

and enriching by new topics.

Wedding poetry is a part of a Ritual Poetry complex.

Marriage is sixth out of seven Christian sacraments, which are Baptism, Confirmation, Eucharistia, Confession, The Anointing of the Sick, Marriage and Holy Orders.

Marriage starts with wedding, the first large ceremony. Some pagan rituals were incorporated into Christianity and became its organic component.

Wedding preparation was long process Mengrelians followed thoroughly. A complex of customs and rituals are met and respected before the wedding ceremony actually took place. Wedding was the most significant moment in couple's life together. In neighboring regions, the wedding customs were different but still common features could be observed.

In Samegerlo as in other parts of Georgia sexual relations before the marriage was strongly condemned. Suitable age for marriage was 14-16 years for men and 13 for girls. Later in XVII-XVIII was 23-24 for men and 16-17 girls.

When there were no obstacles the groom and bride were crowned by the priest. After prayers, the priest gave a piece of holy wafer and glass of wine first to the groom and then to bride. At that moment, the bride took away a veil and the groom could see her face the first time. Before the wedding, the groom was not allowed to see the future wife's face. Very often, that was the moment when groom discovered that the bride was changed and he could reject to marry her. The grooms were often cheated. To marry their daughter to a man they liked, the bride's parents could show someone more beautiful than their daughter to groom's relatives and groom would only discover the lie when he was already married. In this case, the groom had a right not to marry a woman. During the wedding ceremony the priest sewed groom and bride's cloth to each other and saying some prayers, he cut apart the sewed parts with a dagger.

Marriage between the relatives was strongly restricted by the church and condemned by the society. In XIX century marriage between the relatives was punished by eviction from the village and community,

called „GISHAKHORAPA“.Wedding related traditions existed within the society complied with those declared by the church and lead to the conclusion: church played a crucial role in preservation family values within Georgian society.

Christianity failed to eradicate pagan traditions entirely. Today Christian traditions prevail among society and pagan customs and rites are going to vanish. This proves greatness of Christianity.

Chapter IV

Some Aspects of Fictive Kinship and Folklore

To study a fictive kinship is of decisive importance for deeper understanding of process of society's development. Customs and traditions preserved within population illustrates the ancient times they were used in. Along with fading old traditions, the new ones, born with new reality took their place. Nevertheless, the old customs are still exist within the society and „fictive kinship“ is we start to study the issue with.

The ways of fictive kinship are several and „MITORGINAPA“ is one of the, S Makaltia and T. Sakhokia describe the custom: „, with preliminary agreement a woman would adopt an unborn child from a pregnant woman. To resemble the pregnant she would fix a pillow on her belly. When the pregnant woman had her labors started she as well would lie on the bed and act as delivering a baby. The newborn child was brought to her and put into her bad this way the biological mother sunctioned the adoption called in Mengrelian tradition as MITORGINAPA. The above described simulation practiced in Samegerlo , was meant to show that link between the child and its adopting mother was the same way strong as if the latter would deliver the baby herself. By demonstrating biological and genetic affinity a woman becomes a social mother while as biological mother authorizes social motherhood. A group of scientists L. Melikset Beg, G. Chitaia, S. Maklatia, T. Sakhokia) affiliate MITORGINAPA with COUVADE (sympathetic pregnancy) as both customs have some features alike.

One of the manifestations of kinship is „SHVILNAPITSI“– sworn son or sworn daughter(squa(pu)chapili or squachapili in mengrelian). The father of the family became a sworn father, his wife – a sworn mother and their children –sworn sisters or sworn brothers.

One of the forms of fictive kinship was „milk kinship. T. Sakhokia mentions: if a woman breastfed a child despite of a reason, they become relatives up to 7th generation.“ In the past milk kinship was equal to blood kinship but „ in this case nursing mother and breastfeedingnot blood played a role in relationship“ – says Vl. Mgeladze. Among Caucasian nations milk kinship and blood kinship was equally valued and respected. In some parts of Guria breastfeed as an main idea of milk kinship might took place in a church with family and a priest present. Milk kinship was so highly valued that it could settle a conflict or feuds between families. Example illustrating it was common in Samegrelo, Guria. In some parts of Caucasus to reconcile feuding families, a murder (sometimes forcefully) would suck milk of his enemy’s mother and a conflict was considered to be settled. Some other forms of fictive kinship were known in Samegrelo. Marriage was prohibited between fictive relatives and their children.

Chapter V

or Wedding Feast and Related Verse-Songs

Wedding traditions and customs have been kept carefully up today. Old written pieces are rich in describing those and one of those is „ Kartlis Tskhovreba“ (Chronicle of Kartli). A historian of Regina Tamara speaks about her wedding and gives rich material of traditions existing in XII century among Georgian aristocrats but says nothing about lower class. Wedding was accompanied with verses and songs. Most of them were performed on the way to groom’s house. The customs and traditions are of historical category. They appear and disappear at certain period of society development and then archived.

Through the long period of its development Georgiansociety created and developed certain way of life, traditions, customs and festive. Traditions have changed along with country developing.

In Mengrelian language dowry is called „OCHKUDURI“ which literary means „ what comes after an act of disruption. From that comes the name of an engaged girl „MOCHKUDU“. T.Sakhokia gives the other definition of the word affiliating its meaning with „CHKVADUA“ (ჩეკვადუა) – annihilation, whereas in, fact it comes from disruption (a bride is disrupted from her parents family). After the weddingceremony, the bride and a Makrioni (people accompanying the bride from the church to home) headed to groom’s house. Close to groom’s house ahead of Makrioni would appoint a person who went ahead and bring good news to groom’s family. In front of a house,a female family member with a tray met the man. The tray was full of various food and a boiled sheen of beef. The messenger should have bite a piece of sheen (this part of a body is linked to Achilles in Greek Mythology) meant the quickness and agility of a messenger.

The messenger was to tell verses or songs and meet the rest of a company on the way to groom’s place. The following verse told by Sabaia, illustrarates the above said:

I am Sabaia from Bargebi
I have not come alone
Butbrought many others with me.

Response from Iakob Gulua host’s side:

We butchered ten bulls
And doubt it’s not enough
Why did you bring with you
That many uninvited people?!

Then singing a ritual song „Kuchkhibedineri“ everybody headed to the house. The bride and groom went under the crossed swords and at the entrance, the groom had to step on a plate and break it, symbolizing the bride’s virginity and purity handed over to the groom. The bride equivalent in Mengrelian language is „Utakhu“ not broken, not touched while as a woman lost her virginity was known as „takhili“ –broken, touched, damaged.

The wedding supra was arranged in a large tent Sepa or Shepa. Men were sitting on the right hand side, elderly first and then younger ones.

Women were given left hand side sits. The tradition of allocating female and male guests separately is described in Shushanik's Matrimony, 5th century Georgian literary work . The trace of a tradition is still vivid in popular speech, when inviting guests to the table women are asked to take one side and men the other side of the table. In modern life this tradition has been changed. Ioseb Kobali, describes the tradition of sitting at the table in his family in his manuscript: My father and five brothers were sitting on one side of a fire place. Father was sitting on a small chair and us, boys were sitting on a long bench. On the other side of the fire place my mother and my sisters were sitting. Mother was sitting on a small chair and my sisters on a long bench one next to other due to their age.

Therefore, men and women were sitting separately not only during the big gathering and feasts but also at their homes during the family meals. During the "Diara" wedding feast a head of the family would appoint a head of feast , or master of ceremony called "Tamada" in Georgian or "Tolumbash" in Mengrelian. Tolumbash would select his deputy "Bilbbash" from bride's side. Both terms "tolumbash" and "Bilbbash" come from Turkish influence in our language. Tolumbash and Bilbbash knew about their appointment a week before so during the whole week they were eating salty bread to feel thirsty and consume a lot of wine. Tolumbash performed poems dedicated to the newly married couple. The poems were of a didactical character and meant to teach groom and bride their duties towards their new family members and relatives. The following is blessing of the groom and bride:

A good fellow and a nice girl
are sitting next to each other.
May their union
Be happy and blessed.
May them have
Happy family life
And make their parents
Feel joyful seeing them

Some other:

Hey Olekhakhune,

let's lay the table and
And ask the guests in
hey Olekhakhune,
Don't bother the bride
But kick out the bride's best friend
Hey Olekhakhune,
Don't bother Tolumbash
But kick the Bilbash out
of the party....

Also:

Hey, my brother Gujmakhan
Take a glass of wine me!

Some comic and funny poems were common during the wedding celebration:

I live on a lowland
Bad weather is not rare in our area,
If I do not see you often
My love to you disappears.
My chonguri (Georgian musical instrument)
Made by good man
My husband, my poor husband
I picked by myself.

Mengrelian drinking chants and songs are of joyful character and draws parallel to blessing toast existing in east Georgia. The following Mengrelian drinking chant addresses a young dancer:

Dance my girl, make us amazed.
Where did you learn such a dance
Hary, harira, na
Hary,
Hary harira, na...

A person who could not drink wine was humiliated by others and forced to leave the table;

Drink or leave the table
You are not allowed to stay.

A man able to drink much wine was highly respected by Mengrelians. Also a person good at telling poems, singing, joking was a desirable guest at every party.

Roundelay was common during parties in all parts of Georgia. In kartli and Imereti was sung and danced „Madly Makharobelsa“, in Adjara – „Makruli“ and „Supruli“ „Hai nani“ „Nani da Nanai“and „Ohoi Nana“; In samegrelo it was „Chaguna“, Svans danced on „Lile“ „Shina orgili,“ „Itsibil batsbil“, „Rashovda“ and „Rashovda“. A master of ceremony, a Tamada/ Tolumbash had to respect traditions and customs, drink as much as he could not to get too drunk. After he finished leading „supra“ bilbash was to carry on. If Tamada, by some reasons, was not able to raise alltraditional toasts, then Khatirbash, a person sitting next to Tamada is responsible to continue leading „supra.“

Close to the end of feast was obligatory to drink „oulurkula“ a toast to guest, thank them and wish the safe travel back to their homes. This last drink was important and not to drink it was considered a shame and disrespect .

Hooi,do kula re	Those who do not drink it, nana
Hooi,do kula re.	Live death
Those who do not drink it, nana	Hooi Dried up
Live death	Hooi Dried up
Hooi leaving kula	Those who do not drink it,
	nana
Hooi leaving kula	Live death.

This song above called „Oulurkula“ is a very harmonious song , archaic and well known in Samegrelo.

As seen above „Diara“ and verse-songs related to this tradition are organic parts of Georgian drinking chants. Mengrelian „Diara“ is indispensable in its essence and function from Georgian „supra“ culture.

Chapter VI

On Family and Marriage Ancient Forms in Mengrelian Folk Poetry

6.1. The right of First night in Mengrelian Folk Literature

The right of first night was exercised within the society at certain period of its development. The folk literature keeps examples of above custom and avails modern researchers to have material for discussion.

„The right of first night“ a tradition belonged to certain historical period and faded by the times. In the beginning, this rite was linked with some religious beliefs, scarifying their virginity to pagan gods by virgin females. The ritual had place at shrines and temples. Semyonov sees connection between the rite and orgiastic festivals widespread in ancient world. In compensation to use the „right of the first night“ was adopted some taxes. In Georgia it was known as „Sachekme“ [money given to buy some shoes/boots].

Gomarteli in his essay „Excerpts from the Past“ highlights the existence of above custom in Georgia's reality. He writes: In mediaeval times law was adopted in Europe on „right of the first night“ which allowed a noblemen to sexually entertain a woman on her wedding night. The same law was exercised in Georgia, as well. “Nevertheless, none of old Georgian historical texts speak of the rite existing in Georgia among noblemen. Neither Beka Agbuga's Justice, King Giorgi Brtskinvale texts, Vakhtang's Laws nor Teimuraz in his „Mirror Storytelling“ describing in details marriage ritual says nothing about the tradition of „the right of the first night“. By Iv. Surguladze „the right of the first night“ was obviously existed in XIX century. Even though the historical texts keep silent on this issue, folk literature and literary texts prove the contrary. In this regards Mengrelian folk literature and ethnographical materials offer interesting material for discussion:

Old Times

That time peasants were afraid to protest
They would have their heads chopped off
I they did not obey to their masters

If a peasant wanted to get married
He was not given proper cloths to wear
If he got married, the first night was his master's.
These how they were punished.
Noblemen were sitting at the table
Sipping wine from golden and crystal glasses.
If a peasant dared to enter into ther room
He would lose his head.

It was hard time, no justice and mercy to peasants.

Someone Labadze, a bondman of Akaki Tsereteli's father, living in Samegrelo recalls „Dadiani [Samegrelo ruling family] tortured their bondmen severely. One Dadiani had a habit to sexually entertain the brides of his peasants at their first night. Non of his bondmen was allowed to marry without letting him exercise „the first night right“. In general, this Dadiani was very cruel and bigoted man ill-treating his bondmen.

Labadze did not remember the name of that Dadiani ,, I did not need to know his name , just his family name Dadiani was synonym of evil to me“.

Text found in village Sachino, Tsalendjikha in 1973 , reads” On her first night, a bride was left alone. Next night she was taken to a nobleman. It was called „Chkuale“ -putting a halter on {the bride}. If the nobleman refused to share a night with the bride meant she was not good. Sometimes bondman asked his master to have his wife for the first night himself. If the master rejected his wife, it was considered as insult for the groom. The whole village could humiliate him not being able to marry a good girl.

The same custom was observed among Areshidze family, noblemen from Racha region. They ill- treated their bondmen and demanded high taxes from their peasants and charging them with unbearable services. Areshidze's became so bold that took „the first night right“. That caused riots among lower class and decided to kill the hated master. A leader of the conspiracy was a peasant Lobzhanidze who wanted to get married but did not want his master to share the night with his fiancée. The whole village supported him. They managed to bribe an old woman and Areshidze's butler to keep an eye on Areshidze's movement. One day,

three brothers Areshidze went hunting. On the way two of them were killed by ambushed villagers, the third managed to escape and made his way towards Chiora. When trying to cross Rioni river an old woman crying approached him and asked to help her cross Rioni. Areshidze took her on his horseback. When the horse reached the mid of the river the old woman pushed the hated master into the water. Areshidze and the old woman both fell into the water and drown.

„The First Night Right“ was exercised in Abkhazia in 19th century. It was known in Guria also „when a peasant got married the bride first had to be introduced to his master who used the right of first night“ . In Guria the peasants were not heavily oppressed that why the custom soon disappeared“ - tells Gudavadze.

It was different in Kartli, where Nakashidzes, Amilakhvars were very keen on using their right to „first night. Nobody dared to get married without taking the bride to his master first“ – recalls Chichinadze.

History of humankind changed the character of this ugly tradition and rejected it entirely by the years.

6.2 Kidnapping the bride

Tradition to marry a woman by kidnapping was described not only in historical and ethnographical texts but also myths, epics and folk literature of ancient nations.

Marriage by kidnapping was widespread rite among Georgian tribes. Historical and ethnographical literature of Georgia is rich with examples and texts. Folk literature mirroring the customs and rites being enrooted in people's lives has much to share on bride kidnapping tradition. Tradition of having wedding company, telling wedding poems and songs prove the widespread of the tradition. In some parts of Georgia bride kidnapping was seen as an act of bravery. Bride kidnapping had various reasons but mostly the high price to be paid to bride's family was the main one. Fictive kidnapping was pre agreed and mutually arranged with bride's family. In this case sending men to return the bride was fictive. Except economic reasons were some others as well: love between young people not approved by their families, animosity, social difference....we

have at hand texts illustrating of above said. A poem „Pheasant in Shatili“ speaks about bride kidnapping. Vainakhs attacked Goderdzi fortress in Akhadi and kidnapped a woman they were looking for. On their way back home, someone called Tadiauri from Pshavi met them. He noticed that the woman was crying and asked the reason. He was told that the woman was supposed to marry a young and handsome young man being with them. Tadiari got angry having heard that, killed all seven Chechens, liberated the woman and took her to her parents.

A small verse speaks of relatives looking for abducted bride:

Have anyone seen a woman kidnapped in the morning?!

They were seen in Chargali, singing „Jvari Tsinasa“

They [relatives] are not going to tolerate with this boldness.

From the verse above it's obvious that even the bride was kidnapped she was not worried because people taking her seemed quite gay singing a song. It's worth mentioning that despite of bride having been abducted the families would reach an agreement and everything finished with wedding. Of course, abductors had to pay some fine. Taking abducted girl back to her family was considered a shame to both families and insult to groom is family. Therefore groom's family did their best arrange everything in benefit of groom. The below poem illustrates above said (recorded in Chargali 1938-Alexi Kuntsashvili):

Bride's father came called Akhala,

Mutruka asked him to calm down

Get away, said Akhala- I am looking for my daughter only.

Please don't reject our food and drinks

You will not see your daughter even don't try.

You see Gogolauri, they are all brave fellows.

We will offer you some cattle to take.

Apareka is begging Ketevan, the bride

Not to go with her father and leave Alexi is desperation.

In Tusheti if a woman rejected the groom, denied to marry her betrothed or being married left her husband's family, his relatives would ban her from getting married for seven years. That was called „kvetilshi Cagdeba' and a woman called“ „Kvetiliani“. A man willing to marry the

„Kvetiliani“ had to pay a big ransom to her ex-husband and his family. If her ex-husband's family did not agree on any ransom, the new groom kidnapped her. Like Tusheti, Pshavi and KhevsureTi, in Svaneti kidnapping a bride was quite widespread. Rafael Ersitavi mentions that one fourth of the men have their wives kidnapped. Kidnapping a bride in Svaneti had several reasons: firstly, women were less than men in Svaneti and secondly, Svans cannot imagine a house without a woman. Wife for them was a friend and companion doing the same job as the man. Bride kidnapping was considered a severe insult in Svaneti and could lead to family feuds for generations.

Bride kidnapping consists of some elements of monogamous marriage. A kidnapped woman lost the right for second marriage and a man would only get a wife by kidnapping. Bride kidnapping was seen, as a fact in Svaneti and woman's parents must have accepted it and ask no URVADI (tribute money). The church was against the kidnapping and kidnapped bride was banned to be married in church. Not only single but also a married woman could be kidnapped in Svaneti. („if a single woman is kidnapped, groom pays two cows to her family. If a married woman is kidnapped, the groom pays 4 cows. If a priest marries kidnapped bride he is banned from his duties“).

You are a bride, I am a best man
All Letsirde (village) will know
I'll kidnap Gvadia's wife and
Marry her Varlamia.

In Samegerlo, a young couple could only marry by consent of their parents. Preliminarily the families would appoint an intermediary to get to know everything about their future son or daughter – in –law. The middleman would investigate if there were any kin ties between the families. Unlikely in Svaneti and mountainous regions of Georgia, marriage between even remote relatives was strictly prohibited.

In Samegerlo a man would not marry a woman of same family name as his mother or milk-mother, neither of family name of adopted child nor his relative. That tradition was strictly watched and those breaching it would be expelled from the community. If a man and his family liked a woman but her family was against their marriage, the man would kidnap

the bride and hide her from her family for a year. To secure himself from being left he took the bride by force. After one year, bride's family usually got a note about their daughter but did not reconcile with the groom. The elderly men would define a tribute to be paid by the groom's family to bride's. It was cattle, money or any other. If a woman had a child but that time, her family would accept the groom but never had a good relationship with him because they felt insulted.

For groom and his family bride kidnapping was an act of bravery and fame. „Ginotkurapa“ asking the bride out of the house and then kidnap, was one of the forms of bride kidnapping. The kidnapped bride was much respected by her husband's relatives. She showed her superiority and self-esteem kidnapping the bride meant the recognition of her qualities and superiority.

The below poem reads of bride kidnapping custom „ Dzgabish Khvamilapa“:

The groom is coming with a big company
He sneaked into the bride's house from the back door
He was not welcomed so he forced into the house
The head of the company tell [the girl]: get up, get up
Your fate is waiting for you at the door.

Between the bride and head starts a conversation:

Get up, girl and put your cloths on
Neither better than you nor equal to you
Will marry you
This boy is fool to like you that

Bride's mother:

Hey everybody come out.
Let's look around and shout,
The strangers forced into the house,
Don't stand still and watch.

The groom responds from outside:

What are they doing for so long?
What are they talking about?
I can hear the guns fire!

Is the girl against it?
It's not new for me,
Push her to put on her cloths
And take her out quickly!

Neighbors:

Don't you see what's going on?
The girl is going to be kidnapped,
How can we tolerate this offense
What will we tell to her parents?!

From the text above is obvious that the girl's opinion does not count. The groom wants to take her by force. Kidnapping the bride is an illustration of male power in patriarchal society. The groom tries to demonstrate his superiority and subdue her to himself.

Another text describes the case when the girl is abducted by the better man than she is.

Come on girl, put on your cloths the people are waiting,
The better man wants to marry you not the one like you are,
Pepu Mikava is with us, your friend.
How can you say no, you might be crazy!
The elderly decided you two get married.
Don't say anything, it's all in vain.
We came to take you, Pepu asked us to,
If you are not coming yourself, we have to tie you.

Anyway, we can say that society never approved the bride kidnapping at any phase of its development. .

Three independent forms are known: 1. Kidnapping by force; 2. Kidnapping by mutual agreement and 3. Fictive kidnapping. Up to the IX century was also practiced another type of kidnapping, „Pioshi,“ in particular: if a bondman was not able to fulfil some pre-marriage conditions from his patron, would lead to non-approval of the marriage by a nobleman. In that case, the bondman would escape and kidnap his bride. They would go to other nobleman and seek his protection and patronage.

„Pioshi“ is a Mengrelain word means, “moving freely.” „Pioshi“ were called those peasants in Samurzakano who flee from their patron's impunity.

Peasants were obliged to pay to her patron some money, so called „for boots“. Without payment that money the patron did not allow her to get married. Payment „for boots“ often reached 20- 30 Tumans which was not the little money to be paid by the groom.

6.3 Taking the Bride for the Water

literature. Studding marriage institute is an important issue, as much of it still needs to be researched. Some religious rites of social aspects can be considered as one of those. Meeting the bride her new family, community, environment is one of the aspects of marriage institute to be looked deeper.

Accepting the new member in the family was divided into three stages: Introducing the bride to the hearth; 2. Taking the bride for the water; 3. Taking the bride out in the community.

Here we look into the second aspect: taking the bride to the water. A custom common in entire Georgia with slight difference region by region.

To help the bride meet her new relatives, she was taking to the water. This element has its roots to paganism, in particular to Goddess of Fertility.

In Khevsureti the bride refrained to go for the water for three days. After three days, she was going there alone. If the bride could not find the spring was seen as useless. In Khevsureti, Maturi community the bride was pushed into the water. This custom was called „splashing in the water“.

Water in ancient Georgian tribes was a symbol of fertility. The topic has been studied by Mzia Makalatia: „In Samegrelo when the bride is taken for the water, a married woman, mother of a large family and the brides best friend splash some water to the bride, this blessing her with fertility“.

More or less the custom was the same in every region of Georgia. The bride was not allowed to go out of the house for a few days. After that she accompanied with other young married women went to for the water. At the water, the company had a small picnic, and then filled the vessel with some water and all gaily and happily heading back.

There is not much examples preserved in the folk literature, describing this custom. Here is one of them:

A new bride
Famous for her beauty
Is going to the water
With her young friends
They are laughing gaily
And splashing the water.
it's today and tomorrow
She will go by her own.

Eggs were considered as symbol of fertility. Taking the bride to the water, her friends and neighbors would put eggs into the water and blessing the married woman to have many children.

Some researchers parallel this rite with ancient beliefs to marry the young woman to water spirits (Kagarov, Zelenin, Nederle) when she supposed to gift her virginity to the God of water.

Bringing water was woman's job. Young women going for water sang special songs mostly known in East Georgia. The songs were love, family and humorous content. Therefore, they were divided into two groups: love and domestic. Going to the water was divided into three phases: going to the water; taking some water and returning. The songs sang on this occasion should as well be divided into three stages but this division cannot be traced in Georgian folk literature.

In mountainous regions of east Georgia taking the bride for the water has the same plot. In the early afternoon, newly married couple, together with young neighbors and their best friends go to the water. On the way, they sing songs and joke. The bride take with her three loafs of bread, baked by her mother in law, candles and wine. At the spring, bride's best friend cuts the bread, lights the candles; bless the water in the spring. Then the bride fills up her water vessel and singing and joking the company starts back. The rite is to show the bride where to bring the water from and introduce her to the village spring water.

Nowadays, tradition oftaking the bride to the water can only be met in some examples of folk.

Conclusion

Working on the research revealed some characteristics of Mengrelian Marriage folk literature. Mythologeme, archetypical plot, syntagmatic construction, associative and metaphorical image. Archetypical models are often used in their direct or indirect meaning.

Mengrelian marriage folk literature has to be reviewed in the context of historical, domestic social factors. Something what seems irrational is quite rational in the prism of various accompanying factors. Furthermore, if a poem is linked with a certain rite or custom, it often serves as a detailed description. Above research proves the said.

The above research aimed to analyze Mengrelian folk literature, an important part of Georgian folk literature. Mengrelain folk poetry has all the genres characteristic to Georgian folk literature in general.

In the process of analysis, cultural function of Mengrelian marriage folk literature, in construction of individual and national identity and creating final version of traditional texts.

Folk texts have been reviewed through esthetic systems highlighting their national ideas and forms.

No wonder that in the epoch of rapid progress of technology, civilization and culture has its negative impact on folk literature resulted in latter's being forgotten or ignored. Now It is hard to say what will happen with Mengrelian folk literature after the centuries but one is obvious, this aspect of cultural heritage will be priceless.

Publications to Academic research:

1. Nana Abukadze - Engagement in samegrelo, Zugdidi Teaching University Academic treatise N 4 Zugdidi, 2010, p139-141.

2. Nana Abuladze - Fictive Kinship, Sh. Meskhia Zugdidi State Teaching University, Treatise N4. Tbilisi 2011, p. 105-113.

3. Nana Abuladze - Wedding and wedding rituals in Samegrelo. Sh. Meskhia Zugdidi State Teaching University, Treatise N6. Tbilisi 2011, p. 68-78.

4. Nana Abuladze - DIARA or wedding feast and its verse-songs. St. Andrew the First-Called Georgian University Of the Patriarchate of Georgia. Humanitarian Science and Law. Scientific works, Volume IV, Tbilisi 2015. P155-165.

5. Nana Abuladze - „Ochokochi“ phenomenon in Mengrelian Folk Literature. Presentation-treatise at International Scientific Society, Beliefs Committee Conference. Zugdidi October 1-4, 2014. P. 98-101.

6. Nana Abuladze - On family and Marriage Ancient Forms Issue in Mengrelian Folk Literature. „the Right of the First Night“. St. Andrew the First-Called Georgian University Of the Patriarchate of Georgia. Humanitarian Science and Law. Scientific works, Volume, Tbilisi 2017.

7. Nana Abuladze - On family and Marriage Ancient Forms Issue in Mengrelian Folk Literature. Bride Kidnapping. Sh. Meskhia Zugdidi State Teaching University, Treatise Tbilisi 2017.

